

LÜTFİYENİN KOMŞUSU
Güney DİNÇ

SAVAŞ GEMİSİ (*)

8 Ağustos 1943

Ağustos sıcağından bunalan Karşıyakalılar, gün batınına yakın evlerinin önündeki kaldırımlara masa ve sandalyelerini indirerek serinlikte oturmayı seviyorlardı. Uygarlığın kan ve ateşle sarmaş dolaş olduğu kirletilmiş bir çağda insanlara yaşama sevinci veren aydınlık ve duru bir kentte olmak, o günlerde erişilmesi güç bir ayrıcalıktı. Güneşin dik ışınlarının körfezin girişinde kızılbaşan denize doğru alçalması, insanların özlemle bekledikleri saatlerdi. Gün boyu süren durgunluğu denizden gelen imbatın serinliğinde ancak böyle üzerlerinden atabiliyorlardı. Ev işlerini bitiren kadınlar açık havada bir sonraki gün için mercimek, bulgur ayıklarken, emekliler, işten dönen erkekler, bağıra çağıra tavla ve dama oynuyorlardı. Bir akşam önce de birlikte oldukları komşularıyla, dostlarıyla çaylarını, kahvelerini içerler, sanki uzun zamandan beri görüşmemişler gibi heyecanlı söyleşilere dalarlardı. Bu, süreklilik kazanan bir yaşam biçimi olmuştu onlar için. Çay, kahve sözcükleri kimseyi yanıltmamak Savaş koşullarında şeker bulamayanlar çaylarını pekmeze tatlandırır, kahvesi olmayanlar kavrulmuş arpanın suyu ile yetinirlerdi. Bazen kuytu köşelere çekilip satranç oynayanlara da rastlanırdı ama, onlar genellikle asık suratlı olurlar ve yanlarına kimsenin yaklaşmasını istemezlerdi.

Ardı arkası kesilmeyen güleç yüzlü seyyar satıcılar, bu yaşamı kolaylaştıran öğelerdi. Dönemin özellikleri açısından alınıp satılan ürünler son derece sınırlıydı. Her istenene ulaşılamayacağını alıcı da satıcı da biliyordu. Bu koşullarda, domatesten karpuzla, neyi bulabilmişlerse, sabahtan başlayarak hepsini kapının önüne kadar getirirlerdi. Size düşen, küçük paralarla edineceğiniz ürünlerin en iyisini seçmek olurdu. Bir de “Sarı Araba” vardı. Güncel gereksinimleri ustaca gözetken genç bir Levantenin buluşu olan Sarı Araba o yıllarda çok ünlenmiş, birçok orta halli ailenin ilgi odağı olmuştu. Eskiyen giysilerin tersyüz edilerek yeniden dikildiği, yırtılan pantolonların, delinen çorapların yamandığı bir dönemde, eli iğne tutan kadınlara çok iş düşüyordu. Kanaviçeden amerikan bezine parça kumaşlar, her renk iplikler, örgülük yünler, düğmeler, makaralar, masuralar, bu işlerde kullanılan araç ve gereçler sevimli bir eşeğin çektiği Sarı Araba'nın küçük cam vitrinlerinde kolaylıkla bulunabiliyordu. Aradığınızı bulamadığınız zaman, istediğiniz ürün eğer çarşı içindeki dükkânlarda satılıyorsa, izleyen günde size ulaştırılırdı.

Çocukların da özellikle ilgilendikleri satıcılar vardı. Dört yanı yağlıboya manzara resimleriyle donatılmış el arabasıyla gelen dondurmacının başı hiç boş kalmıyordu. Mahalle aralarında üretilen ucuz gazozları buzlu kovalarda pazarlayan öğrenciler, kaynatılmış ya da kızartılmış mısır satan çocuklar, yaz akşamlarının vazgeçilmezleri arasındaydı. Açık hava sinemalarında film koptuğunda, makara değiştirildiğinde hemen satıcıların çok sesli konuşmaları başlardı. Sokaktaki yaşam, uyumlu bir toplumsal dinginlik içinde gece yarısına kadar sürerdi.

Amatör balıkçılığın Karşıyakalıların yaşamında ayrıcalıklı bir yeri bulunuyordu. İlgi duyanların hemen her gün üstünü ıslak bezlerle örttükleri küçük sepetlerinin içinde canlı getirdikleri balıklar, yalnız avcılarının övünme nedeni olmakla kalmıyor, beslenme sorununun çözümüne de katkıda bulunuyordu. Bu tutku, genç-yaşlı ayrımı gözetilmeden sürdürülen bir uğraştı. Avcılar genellikle sabahları henüz gün doğmadan veya akşamüzerleri kayıkların denize açılırdı. Denize salınan oltalar, sanki, ava ile dipteki balık arasındaki gizemli bir iletişim aracı gibiydi. Balık vurdukça avcı gerilir, son darbe için en uygun zamanı

beklerdi. Zokaya takılan çipura veya kaba lidayı oltayı kopartmadan derin sulardan ağır ağır çekip dizlerinin arasına almak, ustaların işiydi. Öylesine dalarlardı ki işlerine, çok yakınlarından geçen başka kayıkları, üzerlerine doğru gelen koca koca gemileri bile göremezlerdi.

Balıkçılar, kimi zaman küçük köpekbalığı sürüsünün içine düşerlerdi. Adı ürkütücü gelse de bunlar, süs balıkları gibi sevimli ve çevik hayvanlardı. Birden derin sudaki yemi kapıp daha da derinlere çekerlerdi. Zor bir yarış olurdu. Balık, kayığa girmemek için çok uğraşırdı ama, büyük bir açıklıkla yuttuğu iğne yemek borusunun derinliklerine saplandığından kaçmayı başaramazdı. Dişlerinin arasında ezmeye çalıştığı misinayı da koparamamışsa eğer, kurtulması olanaksızdı. Sudan çıktıklarında kıpır kıpır oynayan ince uzun vücutlarında en ufak bir yara bere izi bulunmazdı. Sonuç, avcı için de, balık için de mutsuz bir buluşma olurdu. Avcı, kuyruğundan tutup havaya kaldırdığı balığı sertçe silkelerdi. Büyüyünce insanlara zarar vermemesi için henüz kıkırdak yumuşaklığındaki omurgasını kırardı böylece. Ardından kamını bıçakla yarıp iğneyi çıkarırdı. Her yanından kan sızan balık denize atılınca, bir iki çırpınmadan sonra görünmez olurdu.

Kıyıdaکی yosunlu bölgeler, isparoz ve karagöz tarlaları gibiydi. Balıkçılık sabır işiydi. Açıktaکی av verimli geçmemişse ya da beklemekten usanmışlarsa, kayıklar sahile yaklaşır, kıyıdan olta atanların yaptıkları gibi sık yosunların arasındaki parıltıları izleyerek ne buldularsa toplayıp getirirlerdi. Böylece boş dönmenin ezikliğini yaşamazlardı. Yakalanan balıklar aynı gün tüketilir, fazlaları, komşulara, eşe dosta dağıtılırdı. Yaz sıcağında evlerin gölgede kalan havadar köşelerine yerleştirilen teldolaplarda, balıkları bir gün bile bozulmadan korumaya olanak yoktu çünkü.

O gün Karşıyakalılar, çeşitli yorumlara neden olan beklenmedik bir olayla karşılaştılar. Nadir Sokağın denizle buluştuğu kavşağın iki yanındaki evler yavaş yavaş gölgelenmeye başlamıştı. Arka mahallelerde oturanlar, imbatın esintilerini soluyarak küçük gruplar halinde sahile iniyorlardı. Körfezin tam ortasında çığlık çığlığa dolaşan martuların alışıldık gösterisi başlamıştı. Zıpkın gibi saplandıktan sudan gagalarının arasına kısırdıktan balıklarla çıkıp tünemek için tersanenin paslı şamandıralarına doğru uçuyorlardı. Lütfiye, her akşamüstü yaptığı gibi kovalarla getirdiği suyla, evinin önündeki kaldırımları yıkayıp süpürüyordu. Ailenin en yaşlısı olmasına karşın, her şeyi onun düşünmesi gerekiyordu. Yol kenarında, kaldırımın bittiği yerdeki ince gövdeli, gül ibrişim yapraklı bakımsız akasya ağacı da, bu sayede sulanmış oluyordu. Biraz sonra komşuları gelecek, çoluk çocuk herkes burada toplanacaktı.

Sarı Araba, çok sayıda müşterisiyle buluşma olanağı sağladığı için akşamüstü serinliğinde ortaya çıkardı. Arabanın başındaki alışverişin kızıştığı sırada çocuklardan birisi “Gemiye bakın!..” diye bağırdı. Kimse oralı olmadı. Zaman zaman baştan aşağı beyazlara boyanmış, bacalarında haç işareti bulunan geniş gövdeli büyük gemilerin gelip gidişine alışmışlardı. Bunlar savaşan ülkelerin karşılıklı olarak esir değişimi yapmak üzere güvenli ve yansız bir bölge olarak seçtikleri İzmir’e gönderdikleri silahsız Kızılhaç gemileriydi. Birkaç gün içinde yolcu vapurlarının yardımıyla savaş esirlerinin değişimi tamamlandıktan sonra körfezden ayrılır, kendi ülkelerine dönerlerdi. Gözlerini denize çevirenler izledikleri görüntü karşısında donup kaldılar. Bu defa durum çok farklıydı. Açık kurşuni renkli kocaman ir savaş gemisinin Karşıyaka sahilini yalayarak kıyıya doğru ağır ağır yaklaştığını gördüler. Kayıklarının içinde balık avlayanlar, durgun nereden geldiğini anlayamadıkları dev dalgaların çalkantısıyla alabora olmaktan zor kurtardılar teknelerini. Gemi, iki yanındaki römorkörlerin de yardımıyla körfezin son bulduğu Turan-Bayraklı arasındaki koyda durdu.

Büyük bir gürültüyle demirlerini suya bıraktı. Hangi ülkeye bağlı olduğunu açıklayan tek bir işaret veya bayrak taşımıyordu. Ancak bir Türk gemisi olmadığı da kolayca anlaşılıyordu. Kuşku yüklü bir sessizlik sardı izleyenleri.

Kimse savaşın yabancısı değildi. Ege de çok çetin çatışmaların olduğunu herkes biliyordu. Zaman zaman birbirlerine saldıran uçakların çıkardığı gürültünün, top seslerinin kıyı kasabalarından duyulduğu, hatta bazı mermilerin tarlalara düştüğü anlatılıyordu. Bir keresinde yollarını şaşırın İngiliz uçakları, Yunan adalarına atacakları bildirileri, getirip İzmir'in üzerine boşaltmışlardı. Tanımadıkları harflerle yazılan kâğıtlardan kimse bir şey anlamamıştı. Zaten bu tür propaganda gösterilerini inandırıcı bulmuyorlardı. İnsanların dünyada olup bitenleri öğrenebilecekleri başlıca haber kaynakları, evlerinin en seçkin köşesine yerleştirdikleri radyolardı. Onlar da gerçeği söylemiyorlardı. Savaşan ülkeler Türkçe yayınlarında çok çelişkili ve birbirlerini yalanlayan haberler ucuruyorlardı. Emektar radyoların cızırtılarına, karşıt güçlerin kanalları bozma eylemleri de eklenince, söylenenleri anlamak daha bir güçleşiyordu. Bu hurda aygıtları ara sıra sarsıp yumruklamak, kendine gelip daha anlaşılır sesler çıkarmasını sağlıyordu. Sinemalarda asıl film den önce, savaşan ülkelerin propaganda amacıyla hazırladıkları haber filmleri gösterilirdi. Saçları taranmış düzgün giysili askerler, pırıl pırıl tanklar, ateş püsküren toplar ve eşekarıları gibi vızıldayan uçaklar, ekonomik güçlükler içindeki insanlara hiçbir zaman ulaşamayacakları bir varsılığın oyuncakları gibi tanıtılıyordu. Askeri bandonun marşlar, valsler çaldığı karelerde, vahşetin gerçek yüzü de olabildiğince iğrençliğiyle sergileniyordu. Hava saldırılarında delik deşik edilen kentler, yakılıp yıkılan evler, sokaklarda çürümeye bırakılan insan ölümleri, başarının kanıdan olarak gösteriliyordu. Bu filmleri izleyenler, insanları yok etme temelinde gerçekleşen abartılı gösterilerin yalnız başka ülkelerin savaşçıları değil, bütün insanlığı korkutup sindirmek için hazırlandığının ayırındaydılar.

Karşıyakalılar savaşın çirkin yüzünü bu kadar yakınlarında hiç görmemişlerdi. Çevrelerinde olup bitenleri çok yakından izlemelerine karşın, yeryüzünü allak bullak eden savaşı duymak ve sözünü etmek istemiyorlardı. Bir korunma içgüdüsüyle, kendi aralarındaki söyleşilerde, düşlerinden bile kovdukları savaş öykülerini dillendirmemeye özen gösteriyorlardı. Arada sırada geceleri "karartma" yapırdı. Duyuruyu alınca kapıyı bacayı örter, çocukların defterlerini kapladıkları mürekkep mavisini kâğıda sardıkları tek bir lambayı açık bırakarak diğer bütün ışıkları söndürür, erkenden yatarlardı. Onca darlık içinde geçen yaşamlarında ulaşabildikleri küçük mutlulukları karartıp yitirmeye hiç niyetleri yoktu. Oysa gelen gemi, uzun gövdesindeki is, barut ve yanık yağ izleriyle, gerçek bir ölüm makinesiydi. İnsanların bir mutluluk oyunu oynar gibi görmezden geldikleri, unutmak istedikleri savaşı tam karşılıklarına getirmişti.

Davetsiz konuşmanın demirlemesiyle birlikte, her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Kimse bir şey bilmiyordu ve herkes bu çelik yığınının ülkesini, hangi amaçla buraya geldiğini öğrenmek istiyordu. Biraz da korku vardı insanların yüreğinde. Kruvazörün ağır toplardan oluşan taretleri, sanki kıyıda dolaşanların üzerine çevrilmişti. Deniz oynaştıkça, ateşlenmeye hazır bekleyen toplar kıyıdaki bütün konudan yalayıp geçiyordu. Geminin kış tarafındaki bataryalar, Turan sırtlarında, tepelerin arasında açılan oyuklarda saklanan akaryakıt tanklarının tam karşısında duruyordu.

İşin gerçeği ancak ertesi gün öğrenilebildi. Akdeniz’de, ülkesinden uzak sularda çıkan çatışmada filosunu yitirince yalnız kalan İtalyan kruvazörü *Galterio*, birkaç önemsiz isabet almasına karşın, İngiliz donanmasını adatarak İzmir Körfezi’ne sığınmayı başarmıştı. Böylece gemi de, içindeki denizciler de Ege Denizi’nin derinliklerinde yok olup gitmekten kurtulmuşlardı. Sıcak savaşların içinde yaşamla ölüm arasında bocalarken, ince bir çizgiyi adayarak sağ kalabilen denizciler de, herhalde çok mutlu olmalıydı.

Körfezin yeni konuğu bütün dikkatleri üzerinde topladı. Gün batımında ışıkların yakan geminin motorları ağır ağır homurdanarak gece gündüz çalışıyordu. Ancak ortalıkta kimseler görünmüyordu. Birkaç nöbetçinin dışında güverteye çıkan yoktu. Olağan zamanlarda Pasaport iskelesinde bekleyen sahil sıhhiye motoru, her sabah aynı saatte gelip gemiye yanaşıyordu. Ellerindeki küçük çantalarıyla güverteye çıkan sağlık görevlileri gün boyu burada kaldıktan sonra akşamüzeri işlerini bitirip geri dönüyorlardı. Sağlıkçıların böylesine düzenli bir çalışma içinde olmaları, askerlerin dizanteri, kolera, veba gibi salgın hastalıklara yakalandıkları, bu yüzden karaya çıkmalarına izin verilmediği söylentilerine neden olmuştu. Bir başka söylenti de, katıldığı savaşlar nedeniyle gemide çok sayıda hasta ve yaralının bulunduğuydü.

Kent yöneticilerinin halka doğrudan bilgi vermemeleri ortalıkta çeşit çeşit öykülerin dolaşmasına neden oldu. Yiyecekleri tükenen askerlerin açlıkla pençeleştikleri, ambar kırıntılarıyla, koridorlarda yakaladıkları farelerle karınlarını doyurmaya çalıştıkları söyleniyordu. Pek de abartılı sayılmazdı bu sözler. Geri besleme yolları işletilemeyince, onca insanı doyurmak kolay değildi. Geminin karayla bağlantısı yoktu. Geceleri filikalarla karşı kıyıya geçen askerlerin önlerine çıkan kedileri, köpekleri torbalara doldurup gemiye taşıdıkları anlatılıyordu. Canı yanan kedilerin çığlıkları, köpeklerin havlamaları nedeniyle uykuları kaçanlar, anlatılanların doğruluğuna tanıklık ediyorlardı. Birinci Dünya Savaşı’nı anımsayan kimi yaşlılar ise, *Goeben* ve *Breslau* örneğinde olduğu gibi, Türkiye’yi oldubittiye getirerek savaşa bulaştırmak için *Galterio*’nun özellikle gönderilmiş olabileceğini söylüyorlardı. Oysa geminin bütün silahları dış körfeze girmesine izin verilmesi sırasında denetim altına alınmıştı. Top ve makineli tüfek mermileri, torpiller, mayınlar, bombalar, benzeri yanıcı, patlayıcı maddeler güvenlik görevlilerince sıkı bir arama sonucu gemiden çıkarılmıştı. Yalnız subayların gemi içinde buldukları sırada tabancalarını taşımalarına izin verilmişti. Bütün iletişim araçlarına el konulan gemide, kendilerine listesi verilen Türk yetkililer ile haberleşebilmeleri için kısa erişimli birkaç telsiz bırakılmıştı.

Bir süre sonra Karşıyakalılar özenle kolalanıp ütülenmiş tertemiz beyaz giysileriyle İtalyan denizcilerini karşılarında görmemiş olsalardı, abartılı öykülere daha niceleri eklenecekti, insanın kendi nesnel varlığı, en etkili iletişim aracı olmalı. Denizcilerin ortaya çıkmasıyla birlikte bütün söylentiler bıçakla kesilmiş gibi sona erdi. Artık etiyile, kemiğiyle karşılarında duran gerçeği çözmeye çalışacaklardı. Oysa olayın çözülecek yanı da yoktu. Gerçek ortadaydı. Savaş kaçkınları Akdeniz’in derinliklerinde yok olmaktan kurtulmanın sessiz mutluluğunu yaşıyorlardı, ikişer üçer sahilde yürürlerken, karşılaştıkları kentlileri “günaydın” sözcüğü ile selamlıyorlardı. Kentliler de saçlarının kesiminden ayakkabılarının cilasına kadar düzgün görünüşleri ile hoşgörü arayışı içindeki genç konuklarına dostça yaklaşıyor, onlara “bonasera” yanıtını veriyorlardı.

LÜTFİYE

Dünya istediği kadar baş döndüren bir hızla koşabilir. Lütfiye için yaşamak, dikkatle seçerek, yanlış yapmadan, kendi bildiği güvenli yollarda ağır adımlarla yürümektir. Sigarasını elinden düşürmeyen, düzgün giyimli, örgülü uzun saçlarını başının arkasında toplayan incecik bir kadındı. Uç ayda bir Mehmet Nail Bey'den bağlanan şehit aylığını almak için bankaya giderken bile, üzerine basacağı taşları tek tek seçerdi. Yolun neresinde çukur bulunduğunu, hangi kaldırım taşının yerinden oynadığı için sallandığını bilirdi. İzmir'e inmek üzere vapura binerken, kızı Baria'nın ya da bir başkasının yardım etmek için koluna girmesine, oraya buraya çekiştirmesine izin vermezdi. Henüz ellisinde olduğu halde, çok daha yaşlı görünüyordu. Çocukluğu, gençliği varsıllık içinde geçmişti. Böyle bir yaşamdan gelmesine karşın, parasal konulardan anladığı söylenemezdi. Mal mülk edinmek, para kazanmak gibi beklentileri yoktu. Eskiden de olmamıştı. Bu ilgisizliği nedeniyle önemli zararlara uğratıldığı ancak yıllar sonra öğrenebildi. Çok büyük bir servet, eline değmeden, ne olduğunu bile anlayamadan buharlaşıp gitmişti. Mübadeleden sonra babasının malvarlığından elinde kalanlar, yalnızca Karabağlar'daki on dört dönümlük bağ ve Bayındır'daki yüz ağaçlık zeytinlikti. Yitirdiklerinin yanında bunlar çok fazla değer taşımıyordu. Yine de, bolluk içinde geçen gençlik günlerini anımsattığı için, bu iki taşınmazla ilgilenmekten hoşlanıyordu. Artık her oyunun kuralına göre oynanmasını istiyordu. Bağın kiracısı, zeytinliğin ortakçısı zamanı geldiğinde bir gün bile sektirmeden gelip borçlarını ödemeli, hesaplarını kapatmalıydı. Esat Bey'in el üstünde tuttuğu, kimseyi umursamayan, dik başlı küçük kızının nasıl olup da böyle bir değişim geçirdiğini kendisi de çözemiyordu. Yaşamdan hiçbir beklentisi yokken, neden ayrıntılar içine yuvarlandığını anlamakta güçlük çekiyordu. Oysa, yaşı derlediği için değildi bu. Başını dik tutacak kuralları yıllarca önce kendisi koymuş ve kimsenin bunları zorlayıp bozmasına izin vermemişti.

Lütfiye'nin içe dönük görünümü, tanımak istemediği kişileri daha sözün başında geri püskürtmek için kurduğu etkili bir tuzaktı. Başka insanlara çok fazla yaklaşmaz, duygularını açmaz, onlarla dertleşmezdi. Genel yaklaşımı böyle olmakla birlikte, dost bellediği kişilerle çok sıcak ilişkiler kurardı. Kendisine güven duyup sorunlarını paylaşanlara yardımcı olmaya çalışırdı. Çok özel alışkanlıkları vardı. Anılarıyla baş başa kaldığı zamanlarda, aynı olayları bir kez daha yaşıyormuşçasına uzaklara gider, kimsenin girmesine izin vermediği özel dünyasına kapanırdı. Böyle zamanlarda, gerçeklerden uzaklaşıp güncel gelişmelere ayak uydurmadığını söyleyenlere hep aynı yanıtı verirdi. Yüzünden hiç eksilmeyen umursamaz bir gülümseme ile, "Siz kendi işinize bakın," derdi. Savaşlar bile, alışkanlıklarını değiştirmesini gerektiren nedenler değildi. O kadar çok savaş görmüştü ki, yetişkinliği, evlenmesi ve anne oluşu hep savaş yıllarına rastlamıştı. Şimdiki adı var kendisi yok savaş söylemleri onu hiç ilgilendirmiyordu.

Tek bir ürküntüsü vardı Lütfiye'nin; hastalanmak. Çocukluğundan beri hastalanmaktan çok korkardı. Narin yapısı nedeniyle fazla zorlanmak istemez, sürekli sağlık sorunlarından söz ederdi. Bu nedenle olmalı, hastalıklar, yaşam boyu yakasını bırakmadı. Daha ilk gençlik yıllarında yakınmalarına tanı koyamayan Midilli'deki hekimler, sonunda baştan savma bir yakıştırma ile "zafiyet" deyip konuyu kapattılar. Bu sorunlar, yaşamının sonraki evrelerinde de artarak sürdü. Yüksek tansiyon ve koroner damarlarındaki tıkanmalar hiç yakasını bırakmadı. İleri yaşlara geldiğinde çok ciddi hastalıkları olduğu bilindiği halde, bu tür konuları dinlemekten bıkkınlık duyan yalanları onu "hastalık hastası" olarak nitelemekte bir sakınca görmüyorlardı.

Lütfiye, 1940 yılında Abdürrezzak Kehale adlı ünlü bir armatörden ablası Nigâr ile birlikte satın aldıkları Karşıyaka sahilindeki üç katlı evde oturuyordu. Nigâr'ın evle bir ilgisi yoktu. O, devlet memuru ve hekim olan kocası Nazmi'nin görevlendirildiği çeşitli illerde yaşamını sürdürüyordu. Nadir Sokak ile sahil yolunun birleştiği köşede bulunan görkemli evin ilk iki katı geleneksel Levanten yapısı idi. Ortadaki cumbası, iki yanındaki demir kafesli mermer balkonları ile sonradan eklendiği anlaşılan üçüncü kat, Osmanlı mimarlığının özelliklerini taşıyordu. Böylece alışılmadık görünümlü karma bir yapı çıkmıştı ortaya. Evin, oyma demir işlemeli üç giriş kapısı vardı. Alt kattaki küçük servis kapısı doğrudan sahil yoluna açılıyordu. Mutfak, kiler, çamaşırılık ve banyo bu katta bulunuyordu. Anlaşılan alt kat hizmet birimi olarak düşünülmüş, çalışanlar için de üç oda yapılmıştı. Hanımeli sardırılan kameriyeden çıkılan arka bahçe, Tramvay Caddesi'ne kadar uzanıyordu. Bahçenin ortasındaki süs havuzu, bakımsızlıktan, acı yeşil renkli yosunların boy attığı bir su birikintisine dönüşmüştü. Bahçeyi çevreleyen çiçek parterleri arasındaki yürüyüş alanları, dere kenarlarından toplanan siyah ve beyaz çakıl taşlarından oluşan doğal mozaiklerle örtülmüştü. Havuzun kıyısındaki gövdesi çatlamış erik ağacı ve yüksek duvarların son bulduğu Tramvay Caddesi'ne açılan kapının iki yanındaki uzun dalları birbirine dolanan palmyeler, bahçeyle uzun zamandan beri ilgilenilmediğini gösteriyordu.

Evin asıl yaşama alanı, denize bakan geniş salonu ve üç oturma odası ile orta kattı. Nadir Sokağa açılan gösterişli kapıya on iki basamaklı beyaz mermer merdivenden çıkılarak ulaşıyordu. Üst katta ise, dört büyük yatak odası, geniş bir orta salon ve balkonlar yer alıyordu. On bir odalı, saray yavrusu evde Lütfiye; kızı, damadı ve üç küçük torunu üe birlikte yaşıyordu. Odaların çoğu boş, demir kepenkleri örtülü idi. Lodos patlayınca, rüzgârın denizden getirdiği tuzlu su serpintileri, pervazları çürümeye bırakılan pencerelere yapışık buzlu cam görünümü veriyordu. Çürüyüp yer yer delinen demir kepenklerden akan pas, bütün binanın boyasını bozmuştu. Uzun zamandan beri onarılmayan, bakımı yapılmayan evin iç ve dış sıvalan dökülüyor, her fırtınada yerinden oynayan birkaç kiremit, ahşap balkonlardan kopan tahta parçalan büyük bir gürültüyle uçup gidiyordu. Abdürrezzak Kehale'nin zamanında kıyıya yanaştırılan mavna ve şatlar üzerinde özel partiler verilen, ülkenin en ünlü ses sanatçılarının getirilmesiyle unutulmaz kutlamalar gerçekleştirilen yapı, yabancı taşıma tekelleri ile baş edemeyen sahibinin elinden çıktıktan sonra, kendi yazgısı içinde hızlı bir yok oluşa doğru gidiyordu.

Ailenin her işine koşuyordu Lütfiye. Böyle alıştırdığı için yalan çevresindeki insanlar, karşılaştıkları tüm sorunların çözümünü ondan bekliyorlardı. Boş durmayı sevmiyordu. Savaş yıllarında kışlık tüketimleri için, tarhana, makama, domates salçası gibi birçok ürünü kendisi yapıyordu. Doğanın gündemini izleyerek yürütülen çalışmalardı bunlar. Nasıl olsa ev büyüktü. Yaz ortasında süt, yoğurt ve ezilmiş domatesleri karıştırarak hamur haline dönüştürdüğü ham tarhanayı, üst katta Midilli'den birlikte getirdikleri büyük masanın üzerinde kurumaya bırakırdı. Kuruyan topaklar daha sonra eleklerde inceltilerek temiz bez torbalara doldurulurdu. Tarhananın ardından, kendi el ürünü olan makarna ve erişteyi aynı masanın üzerinde kesip kuruturdu. Sonbahara doğru birden bollanıp ucuzlayan domateslerle, kış aylarının salçasını hazırlardı. Bir de kış günlerinde yaz özlemini damaklarda yaşatan parça domatesler vardı. Kaynatıp kabuğunu soyduktan sonra küçük parçalara ayırdığı domatesleri şişelere doldurur, bozulmamaları için üzerlerine biraz zeytinyağı döker ve öylece beklemeye bırakırdı. Bütün bu işler çocukların ve kimi zaman komşuların yardımlarıyla gerçekleştiriliyordu. Kışlık çekişte zeytin, kara zeytin, ortakçının tenekelere doldurduğu zeytinyağı, Bayındır'dan gelirdi. Kendisi de zeytinler toplanırken ağaçların dallarının

kırılmaması için başında bulunmak üzere Çukurharım'a gider, dönüşünde dip yağlarından kaynatıp kalıp kalıp kestiği el yapımı sabunları birlikte getirirdi. Kolay köpürmeyen, kafa yaracak kadar sert olan sabunlar bir yıl boyunca kullanılırdı. Lütfiye, onca uğraş vererek gerçekleştirdiği el yapımı doğal ürünleri beğenmeyenlere, "Bütün bunları çarşıdan, pazardan satın almaya kalksak, ne Mehmet Nail Bey'den bağlanan şehit aylığı, ne de Safder'in maaşları yeterli gelir," derdi.

Gümrük'teki Devlet Deniz Yolları ambarlarında memur olarak çalışan damadı Hüseyin Safder Dinç, Ahmet Hâmdi Bey ve Bedriye Hanım'ın altı çocuğunun en büyüğü idi. Ahmet Hamdi Bey Midilli göçmeniydi. Midilli'den ayrılmayı hiç istememişti aslında; adadaki Rum komşuları ile çok iyi anlaşır, ilkbahar akşamları parklarda toplanır, tavla oynar, rakılarını içerken birbirlerine öyküler anlatırlardı. Kış geceleri silahlarını alıp ava giderlerdi. Böylesine yalan arkadaşların, komşuların, bir anda birbirine nasıl düşman kesildiğini hiç anlayamamıştı Ahmet Hamdi Bey; ama artık adada kalmalarının olanaksızlığını da görmüştü sonunda. Trablusgarp Savaşı sonrasında, İtalyan yönetimini daha güvenli olacağı düşünerek 1912 yılı başlarında Rodos'a geçmişler, oysa göstermelik İtalyan askerlerinin bütün yönetimi Rum çetelerine bıraktığı kısa sürede anlamışlardı. Kurtuluş Anadolu'daydı. Güçlülükle bulabildikleri bir yük gemisinin güvertesinde Fethiye'ye varmışlar, birbirlerini izleyen savaşlar sırasında Ahmet Hamdi Bey'in çabalarıyla ailenin dağılmasını önlemeyi başarabilmişlerdi.

Babasının en yalan destekçisi, büyük oğlu Safder olmuştu. Safder çok okuyan, paraya pula önem vermeyen bir insandı. Uçan, ancak dopdolu bir yaşamı olacaktı. İzmir-Kasaba demiryolu şirketinin Fransızların elinde olduğu yıllarda bir süre sendikacılık yapmış, aynı şirketin çalışanlarından Vitali Ventura'nın yardımıyla İtalyan Postanesine gelen gazetelerin düzenli olarak Milli Kütüphane'nin kurucusu Celal Hoca'ya ulaşmasını sağlamış, bir süre İzmir'de barınmak zorunda kalan Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'i evinde konuk etmişti. Sonraki yıllarda İstanbul'da Darülbeyazıt'ın, Milli Sahnenin oyuncularını arasında yer alacaktı. Para kazanmak, para için uğraşmak onun akıl erdiremediği işlerdi. Devlet memuru olarak aldığı aylık ise çok azdı.

Lütfiye, eğer bağını kiraya vermemişse, yaz aylarını Karabağlar'da geçirirlerdi. Kent yaşamına bir süre ara vererek doğa ile iç içe olmaktan, bütün ev halkı hoşlanıyordu. Bağda yapılacak işler zor ve çok çeşitliydi. Üzüm salkımları ağırlaştıkça toprağa sürünmemeleri için çatal biçiminde kestikleri ağaç dalları ile asma kütüklerine destekler konulması, olgunlaşan salkımların tazeliğini yitirmeden toplanması gerekiyordu. Yoksa kaplumbağaların, eşekarlarının, hatta sabaha kadar çılgınca çiftleşen çakalların verecekleri zararlardan bağları korumak olanaksızdı. Üzüm taneleri sert hareketler nedeniyle kolayca dağılabildiği için, taze salkımların kesilip kasalara, sepetlere yerleştirilmesi bile uyumlu ellerin işiydi. Yaş olarak tüketilmeyen ürün, potasa içinde yıkanan ilaçlı inek dışkısı ile sıvanıp kurutulmuş elde edilen doğal sergi yerinde, güneş altında kurumaya bırakılıyordu. Daha sonra tek tek ayıklanıp çöplerinden temizlenen kuru üzüm taneleri, dışsatım için ürünü toplayan alıcıların gelişine hazırlanıyordu.

Dayısının kızı, zor günlerindeki can yoldaşı Salime, bağ komşusuydu. Bağda doğayla iç içe olmanın yanı sıra, Salime ile yıllar öncesinden gelen dostluklarını tazelemek çok önemliydi Lütfiye için. Dayısı Tahsin Bey, 1922 yılını izleyen mübadele sonrasında her iki aile için bu bağları beğenip seçmiş, işlemleri sonlandırmıştı. Tahsin de, Lütfiye de, kendi bağlarının içine birer tahta baraka yaptırmışlardı. Yaz geceleri ahşap tabana serdikleri kilimlerin üzerinde istifleme yatıp uyurlar, gündüzleri işten artan zamanlarında, dere kenarında veya su çektikleri kuyunun başındaki dev dut ağacının gölgesinde oturup söyleşirlerdi.

Üzümlerin toplanıp kurutulmasından sonra sıra bağbozumuna gelirdi. Kütüklerin üzerindeki son neferyeler temiz çuvallara doldurulur, yıkanıp paklanan yalağın içinde genç kız ve kadınların ayaklan altında ezilirdi. Yalağın çeşmesinden akan şıra, uzun saplı kepeçlerle döküldüğü odun ateşinin üzerindeki kazanda kaynatılıp pekmez yapılırdı. Gençler ve çocuklar kalaylı bakır maşrapalarla taze üzüm suyunu içmeyi o kadar seviyorlardı ki, hepsini bitirmelerini önlemek için, büyüklerden birinin yalağın başında nöbette durması gerekiyordu. O günlerde gerçek bir Dionysos şenliği yaşıyorlardı ama, kimse bunun ayırında değildi.

Bağbozumu sırasında bazı ufak tefek tatsızlıklar yaşanabiliyordu. Özellikle komşudaki Hesna Hanım'ın bağının eski bekçisi Giritli Ahmet, baston yardımıyla güçlkle yürüyerek gelir, yalağın karşısındaki genişçe bir taşta oturur ve gelene geçene maniler okurdu. Yüzü, saçsız kafası ve ensesi kuru üzüm tanesi gibi kırışıklıklarla kaplı olan bu adamın haline acıyan bağ sahipleri, ona da içebildiği kadar şıra verirlerdi. Sonradan anlaşıldı ki, Ahmet'in asıl tutkusu, üzüm çuvallarını çiğneyen kadınların çıplak ayaklarını izlemekmiş. Adam, gözlerini diktiği kadınların, kızların ayaklarının altındaki pembe beyazlığı izlemekten haz alıyormuş. Bir keresinde elindeki tasla taze şıra getiren kadına, kendinden geçip bacaklarının arasını göstererek, "Şimdi ağzımın tadı yerine geldi, hele biraz da bunu hoşnut etsen, pekmezin tadına doyum olmayacak," demesi üzerine, tekme tokat oradan uzaklaştırılmıştı.

Yaz ayları böylesine gürültü patım içinde geçiyordu. Kış gelince, koşullar değişiyordu. Çok üşürdü Lütfiye. Bu nedenle kat kat giyinirdi. Soğuk havalarda, sobada yakılacak odun veya kömür kalmamışsa, büyük torunu sabahlan okula gitmeden önce evin yakınındaki babasının bir arkadaşının ekmek fırınına gidip nar taneleri gibi kızarmış pirina ateşini, küçük bakır mangala doldurup getirirdi. Mangalda kızartılan ekmeği zeytinyağına batırmak, eğer varsa üzerine biraz da reçel sürmek, çocukların en çok sevdikleri kahvaltı idi. Lütfiye, herkesin işi bittikten sonra mangalı dizlerinin arasına alır, kahve cezvesini ateşe sürer, peş peşe yaktığı sigaralarını içerken, ateş sönene kadar mangalın başından ayrılmazdı. Şehit karısı olduğu için ayda bir kilo parasız sigara istihkakı vardı. Bol dumanlı, bol zifirli, iki yanındaki kalın mor çizgileri nedeniyle "paşa pantolonu" adıyla anılan "Asker" sigarası içiyordu. Yettiremediği zamanlarda, birkaç paket de "Birinci" sigarası satın alırdı.

Lütfiye, sokak kedilerinin tekmelenip horlanmalarına dayanamaz, onları elinden geldiğince korumaya çalışırdı. Bu sevgiyi karşılıksız bırakmayan kediler bütün bahçeyi egemenlikleri altına almışlardı. Zaman zaman yemek ve balık artıklarını kaynatıp çevreye kötü kokular yayan bulamaçlar yapıyor, bunları bahçedeki eski tava ve tabakların içine döküyordu. Sonra da iyi bir iş yapmanın rahatlığı içinde, kedilerin bol kavgalı ve patırtılı bir biçimde karınlarını doyurmalarını izliyordu. Ayaklarına dolanan, birbirleriyle dalaşırken kulak tırmalayan sesler çıkaran kedilerin varlığı mudu ediyordu Lütfiye'yi. Onun bu

ilgisinden kimse hoşnut değildi. Hele kış aylarında kedilerin üşümemeleri için eski giysi ve kilim parçalarını, çaputları bahçeye atması, itici görüntüler oluşturuyordu. Bazen o kadar çoğalıyordu ki kediler, yalnız torunları değil, büyükler bile korkularından ellerine birer sopa almadan bahçeye çıkamıyorlardı. Bu durum gerginliklere, tartışmalara yol açıyordu.

* * *

Karşıyaka sahilindeki köşk yavrusu üç katlı evi görenler, Bayındır da, Karabağlar'da, bağ ve bahçeleri olduğunu duyanlar, onların zenginliklerini dillerine doluyorlardı. Aslında bu tür söylentiler, biraz da oturduktan mahallenin özelliklerinden kaynaklanıyordu. Komşularının arasında savaş zenginleri, ünlü tüccarlar, fabrikatörler, yakın illerin büyük toprak sahipleri vardı. "Bizim ne olduğumuz ortada," derdi Lütfiye, "kimseyle varsıllık-yoksulluk yarışına girecek değiliz." Gerçekte para sıkıntısı çekiyorlardı. Yılda bir kez ödenen Tütün İkramesi'nden şehit ailelerine pay ayrılmıştı. Bu ikramiye, kızı Baria'nın ve torunlarının bazı temel giderlerinin karşılanmasında çok yararlı oluyordu, ikramiye ödenince, kızına ve torunlarına yeni ayakkabı ve giysiler alıyor, ev şenleniyordu. Bir de hindi satın alırdı, yılbaşı için. Sonuçta, kendisine bir yemeni alacak para kalmıyordu ama, çocukların yüzlerindeki gülümseme yetiyordu ona.

Hindiyi, Midilli Adası'nda babasından gördüğü gibi semirtirdi. Sabah elinde bir fincanla bahçeye iner, ürkütmemek için yavaşça yanma yaklaşırdı. Birden uzun boynundan yakalar, hayvan debelenirken, çenelerinin kafasıyla birleştiği yeri hafifçe sıkıştırırdı. Bu baskı nedeniyle iyice açılan ağzına, fincanın içindeki kabuğu zeytinyağına bulanmış bütün bir cevizi yerleştirirdi. Biraz da parmağı ile itelerdi. Daha sonra çenesini bırakır, iki eliyle uzun boynunu ovarak yağlanmış cevizin ağır ağır yukarıdan aşağıya inmesini sağlardı. Cevizin, hindinin boynunda oluşturduğu hareketli şişkinlik, dışarıdan görülürdü. İzleyenleri dehşete düşüren bu olay, yılbaşına kadar her sabah tekrarlanırdı, ilk birkaç günden sonra başına gelecekleri anlayan hindi yakalanmamak için debelenip kaçarken Lütfiye de ardından kovalar, çıkan patırtıdan herkes uyanırdı. Zavallı hayvana işkence yaptığını ileri sürenlere Lütfiye'nin yama açıkltı: "Haydi oradan, laf mı bu? Hindiyi lopur lopur yerken onu nasıl beslediğim hiç aklınıza gelmiyor. Üstelik utanmadan parmaklarınızı yalıyorsunuz," diyordu. Gerçekten de söylediği gibi oluyor, kızartılmış hindinin tadı, bir sonraki yılbaşına kadar kimsenin dilinden düşmüyordu.

* * *

Sabahlan kimse uyanmadan denize karşı kahvesini içmek, Lütfiye'nin vazgeçemediği çok özel alışkanlığı idi. Bu kahve, öyle kavrulmuş arpadan yapılanlardan değildi, paraya kıyıp karaborsadan aldığı gerçek kahveydi. Odasındaki ispirotolu kaminato üzerinde pişiriyor, sigarasını yakıyor, uzunca tuttuğu sabah keyfi boyunca nereden başlayacağım bilemediği anılan arasında dolaşıyordu. Sırasız, düzensiz, beklenmedik anılar, kendiliğinden dökülüyordu belleğinden. Bazen Midilli Adası'ndaki yaşamöyküsü çıkıyordu karşısına. Bir başka gün Mehmet Nail ile evlenmek üzere sözleşmelerini veya ailece apar topar Ada'dan kaçışlarını anımsıyordu.

Nail'i ilk gördüğü günün, anılan arasında özel bir yeri vardı. Daha sonra nelerle karşılaştıysa, her şey o gün başlamıştı. Mağazanın yazıhane bölümünde, birlikte çarşıya çıkmak üzere, babasının işinin bitmesini bekliyordu. Gecikmenin sıkıntısıyla ileri geri dolaşırken, birden, izlendiği duygusuna kapıldı. Mağazaya doğru dönünce, Nail'in bakışlarıyla karşılaştı. Hüzün dolu bir çift göz, büyülenmiş gibi üzerinde kilitlenmişti. Lütfiye o sırada on dört yaşındaydı. Daha önce kimse ona böyle bakmamıştı. İlgi görmek hoşuna gitti. Başını o

yana çevirmeden, yazıhanenin içinde umursamazca dolaşmasını sürdürdü. Ayrılıncaya kadar Nail'in bakışlarının üzerinde olduğunu biliyordu. Birkaç gün sonra evlerine gelen Afet, ağabeyi Nail'in kendisiyle tanışmak istediğini söyleyince hiç tereddüt etmeden birlikte mağazaya gelmelerim istedi. Zaman içinde evlenmelerine kadar giden tanışmaları böyle oldu.

Yaşadıkları, açık hava sinemalarında izlediği filmlerdeki gibiydi. Her şey yolunda giderken birden film kopuyor ve görüntüdeki gizem, yerim baş döndüren bir uğultuya bırakarak uçup gidiyordu. Sinemalarda makinistin makarayı değiştirip kopan parçalan birleştirmesinden sonra yeniden başlayan filmlerde olduğu gibi, önceki bağlantıyı yakalayabilmek için daha bir süre geçmesi gerekiyordu. Lütfiye nin durgun geçen yaşamı bir ara baş döndüren bir hızla gelişmişti. O dönemde her çeşit duyguyu bir arada yaşamıştı. Can derdine düşünce bütün alışkanlıklarını ezip geçmiş, kavga etmiş, sevmiş, kadınlığının ayırdına varmış, kıskanmış, anne olmuştu. Mutluluk, bir düş gibi gelip geçmişti dünyasından. Sonra yine yalnızlığına dönmüştü. Anılarındaki Lütfiye o kadar uzaktı ki kendisinden, zaman zaman Acaba o kişi ben miydim?" diye kuşkuya düşüyordu.

Lütfiye'ye kocasından çok az anı kalmıştı. Akordeon gibi açılıp kapanan siyah bez ciltli, oldukça kalın iki fotoğraf albümüne, Nail in Sofya dakı tutsaklık günlerinde topladığı, Balkan Savaşı ile ilgili kartpostallar yerleştirilmişti. Eşinin düzgün bir yazı ile üzerine notlar düştüğü resimlere Lütfiye'nin ilgi gösterdiği söylenemezdi. Savaşlar değil miydi onları ayıran? Bir yığın da madalyası vardı kocasının. Birinci Dünya Savaşı komutanlarının fotoğraflarında görülen türde Osmanlı devletine ait tuğralı, ortası mineli, yıldız biçimindeki gümüş madalya ve nişanlar, kırmızı beyaz şeritleri ile birlikte, Ada dan getirdiği, odasındaki antika büfenin çekmecesinde duruyordu. Bunlardan birisi Alman "Demir Haç" nişanı idi. Onun kurdelesini siyah beyazdı. Gösterişi sevmeyen bir kişi olan Nail'in, nişanlarını, madalyalarını taktığım hiç görmemişti. Evlendikleri gün askeri giysilerinin omuzlarına yerleştirdiği sırmalı, altın renkli püskülleri sarkan tören apoletleri elbette Lütfiye için önemliydi. Ancak, askerliği anımsattığından onları da görmek istemiyordu. Madalyalar, torunlarının oyuncakları olmuştu. Onun asıl önem verdiği şeyler, mektuplardı. Nail'den gelen mektupları, muska gibi katladığı uçları işlemeli bir mendilin içinde zarflarıyla birlikte özenle korumaya çalışıyordu. Büyüyen torunları öğrencilikleri sırasında pul toplamaya başlayınca, mektupları korumak da güçleşti. Kiminin zarfı yırtıldı, bazılarının pulları kendiliğinden düştü, neyse ki mektuplara bir şey olmadı. Lütfiye, okuyup yazmayı Anadolu'ya geçtikten çok sonra öğrenebilmişti. Harf devriminin ardından Latin alfabesini de öğrendi. Ne yazık ki, yaşamının en duyarlı dönemlerinde, duygularım kendi sözleriyle özgürce açıklamaktan uzun süre yoksun kalmıştı.

Böylesine anılar arasında geçen sabah keyfi sona erince, cezveyi ve fincanını yıkayıp yerine kaldırıyordu.

* * *

Esat Bey Midilli Adası'na devlet memuru olarak gönderilmişti. Kendisi gibi İzmirli bir aileden gelen eşi Firdevs Hanım'la birlikte çok beğendikleri Ada'ya yerleşmeye karar verdiler. Nigâr ve Lütfiye adını verdikleri iki kızları oldu. Esat'ın en büyük beklentisi bir erkek çocuğunun olmasıydı. Sonunda bu isteği de gerçekleşti ama, Mustafa adını koydukları oğulları, ne yazık ki ardında büyük acılar bırakarak çok küçük yaşta öldü. Esat, emeklilik hakkını elde ettikten sonra kendi isteği ile memurluktan ayrılıp ticarete başladı. Kale altında kalan Yeni Cami'nin yakınındaki evinden yürüyerek gidebildiği Küçük Liman'ın kıyısında yazıhane olarak da kullandığı bir mağaza açtı. Gümrük ve Liman İdaresi'nin çevresinde

Osmanlı'nın değişmezleri arasında bulunan ve sahile açılan dar sokaklara sıralanmış irili ufaldı dükkânların yer aldığı çarşıda çok çeşitli mallar satılıyordu. Bu ürün zenginliği, toptancılık da yapan Esat'a, ticari etkinliklerini yönlendireceği tüketici eğilimlerini yakından izleme olanağını veriyordu.

Ada'nın dört yanı zeytin ağaçları ile kaplıydı. Zeytinden yağ çıkaran imalathaneler ise çok azdı ve kapasiteleri yetersizdi. Var yıllarında, imalathanelerin tokatlarında tepeleme yığılıp ezilme sırasını bekleyen zeytin tanelerinin asidi artmakta, yağları acılaşıyordu. Esat Bey, İtalya'dan getirttiği makinelerle Molva ve Üfturunda köylerinde birer zeytinyağı fabrikası kurdu. Ardından başka arayışlar içine girdi. Ada'daki üzüm bağları yetersizdi. Buna karşılık uzo üretim ve tüketimi yaygındı. Üzüm, gemilerle Atina'dan getiriliyordu. Esat, isteyen Rumlara uzo imalathaneleri için İzmir ve Manisa'dan yaş üzüm sağladı. Tireli urgancılara da hiç beklemedikleri bir ekme kapısı açtı. Midillili denizciler, tekneleri ve ağları için ihtiyaçları olan dayanaklı organları, sağlam ipleri eskisinden daha az para ödeyerek artık Esat'tan alıyorlardı. Kısa sürede zengin oldu. Ada'da evler, zeytinlikler edildi. Çevresine karşı eli açık bir adamdı. Ancak onun ticaretten kazançlı çıkması, birilerinin kaybetmesi anlamına geliyordu. Türkler zaten bu tür işlerden anlamıyorlardı. Kaybedenler, Ada'da ticaretle uğraşan Rumlara oluyordu. Böylece çekemeyenleri, düşmanları arttı.

Özel dostlukları, aileler arası ilişkileri genellikle Ada'daki yakınlık duydukları Osmanlı bürokratları ile sınırlıydı. Nigâr ut, Lütüfiye cümbüş çalmayı öğrenmişti. Giyimleri kuşamları yerinde idi. Her ikisi de çok güzel yemekler yaparlardı. Esat, öğle yemeği için eve gelirdi. Yaz aylarında yüksek duvarlarla çevrili, mor salkımların gölgelediği bahçede, kızları yemek vakti masaya kolalı beyaz örtüleri serer, peçeteleri, porselen tabakları, gümüş çatal ve kaşıkları yerleştirerek sofrayı hazır ederlerdi. Masanın baş köşesine kurularak ailesi ile birlikte yemek, Esat için ibadet etmek kadar önemli bir olaydı. Yemek üzerine kahvesini içer, odasına çekilip bir süre dinlendikten sonra çok yakındaki yazıhanesine giderdi. Akşam yemekleri ise, kekikli zeytinyağı, keçi peyniri ve uzo ile başlardı. Arada bir ailesini peşine takıp dostlarıyla birlikte kırlara gider, kuzu çevirir, kızları zeytin ağaçlarının arasında kurdukları salıncaklarda sallanırlardı. Ev işlerini gören hizmetçileri, çarşı, pazar alışverişleri yapan hizmetlileri vardı. Esat, işi gereği sık sık İstanbul'a ve İzmir'e gidiyordu. Özellikle İstanbul dönüşlerinde eşine Kapalıçarşı'dan satın aldığı değerli mücevherleri getiriyordu. Aynı düzeydeki başka ailelerde pek görülmeyen bu davranışı, gittiği yerlerde çapkınlık yaptığı ve kendisini bağışlatmak için armağanlar dağıttığı dedikodularına neden oluyordu. İriyarı, güçlü kuvvetli bir adam olan Esat kulağına kadar gelen bu tür sözleri önemsemiyor, gülüp geçiyordu. Mutlu ve rahat bir yaşam sürüyorlardı.

Esat, muska yazıp fal bakan hocalara güvenmediği için kızlarını mahalle mektebine göndermemekte diremişti. Evlerinde özel öğretmenlerden eğitim almalarını da düşünmedi. Onları İstanbul'daki yabancı dil öğreten Frenk okullarından birine yollamayı tasarlıyordu. Böyle bir durumda kızları yalnız bırakamazdı. Yanlarında annelerinin de gitmesi uygun olurdu ama, ailenin bölünmesi sonucunu getireceği için buna da gönlü razı olmuyordu. Annelerinin birlikte gitmesi de bir işe yaramayacaktı. Firdevs, koskoca İstanbul'da iki kızı çekip çevirecek yapıda bir kadın değildi. Böylece kızların eğitimi, daha elverişli koşulların oluşması için hep bir sonraki yıla ertelendi. Dar çevre içinde, zaman zaman şarkılı, şenlikli söyleşilerle geçen yaşamlarında eğitim gereksinimi duymayan kızların bu durumdan pek yakındıkları yoktu. Eşraftan Esat Bey'in, Türk ailelerin gelin adayları arasında öncelikli

yerleri bulunan iki kızı da, sonuçta okuma yazma öğrenemediler.

* * *

Yirminci yüzyılın başında yalnız Osmanlı devletini değil, bütün Avrupa'yı yakıp yıkacak kara bulutlar ufukta toplanmaya başlamışa Milliyetçilik, bağımsızlık arayan ulusların kendi egemenlerine karşı kanlı bir hesaplaşma, oç alma aracı durumuna getirildi. Esat, iş yolculukları sırasında, üst düzeydeki ilişkileri nedeniyle devletin geleceği konusunda birinci elden bilgiler ediniyordu. Gördükleri ve dinledikleri onu şaşırtıyordu. Gündelik işler eski alışkanlıklarla kendiliğinden yürüyüp gidiyordu. Oysa Dersaadet'te devlet diye bir şey kalmamıştı. Her kafadan bir ses çıkıyor, yaklaşan büyük çöküşe karşı kimse önlem almıyordu. Osmanlı devleti tam bir dağılma süreci yaşıyordu. Ülkenin her yanında çeteler oluşuyor, isyanlar patlak veriyordu. Bu savaşlarda en ağır faturayı ödeyen, sivil halk oluyordu. Sihir bozulmuştu bir yerde. Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki dengeleri sağlayan devlet egemenliğinin sarsılmasıyla birlikte, dostlukları sona eriyor, yıllarca uyum içinde yaşayan komşular, birbirlerine can düşmanı kesiliyorlardı. Midilli, Türklerin yoğun oldukları bir ada idi. Ancak, yeterli deniz gücü olmayan Osmanlı'nın Ege adalarını elinde tutmasına olanak bulunmuyordu. Esat, şimdiye kadar Ada'da, Rumlarla uyum içinde geçen yaşamlarını, yakın gelecekte sürdüremeyeceklerini görüyordu. Yol ayrımına gelindiğinde, insanlar, kendi ulusları ile birlikte olmak isteyeceklerdi. Bir savaş patlak verse, Müslüman Müslümanın yanında, Ortodoks Ortodoks'un yanında olacaktı. Bu nedenlerle ailesinin geleceğinden kuşku duyuyordu. Kızları büyümüş, evlenme çağına gelmişler, ikisi için de söz kesilmişti. Kendisi ise hızla yaşlanıyordu.

1911 yılının Eylül ayında İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan İtalya, Osmanlı devletine savaş ilan etti. Trablusgarp'ta başlayan savaş, kısa sürede Adriyatik Denizi'ne, Ege adalarına, Beyrut'a, Kızıldeniz'e ve Çanakkale Boğazına kadar uzandı. İtalyanların 12 Ada'nın yönetimini ele geçirmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Yunanistan'ın iki savaş gemisini 1912 yılı Temmuz-Ağustos aylarında Midilli kıyılarına göndererek işgal hazırlıklarına başladığı devleti yönetenler görmese de, Ada halkı yakından izliyordu. Bütün bu olup bitenlerden sonra Ada'da yaşamalarına olanak kalmamıştı. Rumlarla tarihi düşmanlıklar, yeni hesaplaşmalar patlak vermeden dördü bir araya gelip kararlarını verdiler. Fazla gürültü patırtı çıkarmadan satabildikleri taşınmazları paraya dönüştürüp değerli taşınabilir varlıklarını yanlarına alarak en kısa zamanda karşıya, Anadolu'ya geçeceklerdi. Gerçekleştirilmesi oldukça zor bir karardı bu. Nigâr ve Lütfiye, doğum yerleri olan Midilli'den hiç ayrılmamışlardı. Alışageldikleri yaşam ortamından kopmak onlar için çok güç olacaktı. Oturdıkları evi, yürüdükleri sokakları, dostlarını, arkadaşlarını, bugüne kadar kişilikleriyle bütünleşen her şeyi arkalarında bırakıp gideceklerdi. Ama, duygusal çalkantılara kapılıp zaman yitirmemeleri gerekiyordu. Ege'nin karşı yakası çok uzaklarda değildi. Ancak orada nelerle karşılaşacakları akıllarına bile gelmiyordu. Bugüne kadar alıştıkları gibi babalarının her sorunu çözeceğine öylesine inanmışlardı ki, Esat'ın Anadolu'da da onlara güvenli bir yaşam sağlayacağını rahatlığı içindeydiler. Bütün belirsizliklere karşın, kararlarını adım adım uygulamaya koydular.

Yüzlerce yıl birlikte yaşamının ardından hızlı bir geriye dönüş sürecinin başlaması, ilk etkilerini emlak piyasasında gösterdi. Ada'daki Rumlar, hangi komşularının göç hazırlığına girdiğini hemen anlıyorlardı. Ancak olan biteni, hiçbir şey bilmiyormuşçasına sessizce izlemeyi yeğlediler. Suskun kalmalarının nedeni gideceklerin işlerini kolaylaştırmak değildi. Yüzlerce yıldan beri bekledikleri gün gelmişti. Ellerin altındaki bu yağmaya başkalarının

ortak olmasını önlemeye çalıştılar. Müslüman komşularının kısa bir süre sonra yanlarına yaklaşp fısıldarcasına kısık bir sesle kaçış kararlarını açıklamalarını beklediler. Gideceklerin ilk yaptıkları iş, birlikte götüremeyecekleri evlerim, zeytinliklerini, tarlalarını bir an önce elden çıkarmak oluyordu. Bunun için taşınmazlarını, öncelikle dost bildikleri yakın komşularına satmayı öneriyorlardı. Uzun süren savaşlar nedeniyle taşınmaz değerleri zaten dibe vurmuştu. Buna bir de toplu göç olayları eklenince, Adalı Rumlar, daha önceleri kıskançlıkla izledikleri Müslüman komşularının yüksek duvarların ardındaki limon ağaçlarının gölgelediği, renk renk çiçeklerle bezenmiş geniş avlulu, balkonları ahşap kafeslerle örülü, görkemli konutlarını çok ucuza satın alma olanağı buldular. Zeytinlikler, tarlalar ise, ne kadar değerleri düşerse düşsün, çabuk satılmıyordu. Bunların birçoğunun tapuları, sahiplerinin yıllar öncesinde Ada'dan ayrılmalarına karşın, alıcı çıkmadığı için 1922 mübadelesine kadar, yeni sahipleri olan Rumların üzerlerine geçirilemeyecekti.

Anadolu'ya göçün canlandırdığı ikinci alan altın piyasası idi. Yahudi sarrafların, Rum mücevhercilerin başlan her zaman kalabalıktı. Savaş ve göç nedeniyle altın fiyatları hızla yükselmişti. Kimse eline geçen parayı, değeri her gün düşen Osmanlı kaimelerinde tutmak istemiyordu. Evim, tarlasını çok ucuza satan Adalı Türkler, hemen soluğu sarraflarda alıyorlardı. Çok büyük zararlara girdiklerini biliyorlardı ama, getirdikleri kâğıt paralar karşılığında ne kadar altın verilmişse, sözü uzatmadan alıp gidiyorlardı. Alan da, satan da, dört yüz yıllık bir hesaplaşmanın yeni başladığını biliyordu.

Dönüşün üçüncü aşaması, limandaki Rumlara ait teknelerden birisini kiralamaktı. Türkler denizcilikle ilgilenmediklerinden Anadolu'ya geçeceklerin Rumlara anlaşmaktan başka seçenekleri bulunmuyordu. Dönüş yollarına dökülenler, Midilli Limanı'nın karşı yakasında kalan genellikle Ayvalık, Altınova ve Dikili kasabaları ile, bu sahillerdeki küçük iskele ve barınakları, gerek hava durumu, gerekse asayiş yönünden en güvenli bölgeler olarak benimsemişlerdi. Yolcuların sayısına, taşınacak eşyanın çokluğuna ve varış iskelesine göre, teknenin boyutları da gözetilerek ödenecek navlun belirleniyordu. Türklerin Ada'dan kaçışları, her alanda olduğu gibi, deniz taşımacılığında da Rumlara çok verimli kazanç kapıları açtı. Dönerler, ev eşyalarının ancak en değerlilerini yanlarına alabiliyorlardı. Tıka basa dolu masif maun dolap ve büfeler, ezilip kırılmamaları için giysilerin arasına özenle yerleştirilen gümüş, bakır ve ağır porselen takımların bulunduğu cilalı ahşap sandıklar, geçmişten gelen görkemli yaşamları gelecekte de sürdürebilme umudunun simgesel araçları olarak karşı yakaya taşınıyordu. Hah ve kilimlerin arasına yerleştirilen el işlerinin, yatak, yorgan gibi bez eşyanın bulunduğu denklemler sağlam iplerle sıkı sıkıya bağlanarak zorlu bir yolculuğa hazır duruma getiriliyordu. Taşımaya olanak bulamadıktan pek çok ev eşyasını, konutlarının yeni sahipleri olan Rumlara bırakıyorlardı.

Esat, daha önce de birkaç kez Anadolu'ya birlikte geçtiği Yorgo ile anlaşmıştı. Başsı sıkıştıkça kendisine gelen, sorunlarının çözümüne yardımcı olduğu bu adama güveniyordu. Ada'dan ayrılış gerekçelerini "İzmir'deki akrabalarını görmek" olarak açıkladılar. Gece yansına doğru Yorgo'nun tıka basa yükledikleri takası ile, Midilli'den ayrıldılar. Yekeyi sol kolunun arasına sıkıştıran Esat, iki eliyle ağır ağır kürek çeken Yorgo'nun tam karşısında oturuyordu. Amacı, kayıkçının uykuya dalarak teknenin açık denizde başıboş kalmasını önlemektir. Oysa, gözleri fırıl fırıl döner Yorgo'nun uyuyacak gibi hali yoktu. Iskarmozların altına ağzına kadar dolu koca bir uzo şişesi yerleştirmişti. Arada bir soluklanmak için durdukça, şişeyi başına dikip yudumluyordu. Firdevs, Nigâr ve Lütfiye

teknenin ön tarafına oturmuşlar, gözleri Anadolu ya dönük, ses çıkarmadan denizi izliyorlardı. Yorgo, durgun havada çok fazla yaran olmayacağı için yalnız ön yelkeni açmıştı. Bir perde gibi önünde duran flock nedeniyle kızları ve annelerini göremiyordu. Esat da çok uykusuzdu. Bir ara kendinden geçer gibi oldu, ancak ıskarmozlara sürtünen salmastranın sesi kesilince, sıçrayarak gözlerini açtı. Ayağa kalkan Yorgo, yerinden çıkarıp havaya kaldırdığı kürekle tam karşısında duruyordu. Uyanmakta biraz daha gecikmiş olsa, belli ki küreği kafasına indirecekti. Karşısındaki adamın kan çanağına dönmüş gözlerine dimdik bakan Esat yüksek sesle, "Otur yerine Yorgo," dedi, "böyle ayakta durursan tekneyi devirebilirsin." Esat buyruk vermeye, Yorgo da verilen buyruklara uymaya alışmışlardı. Yüzyıllar öncesinden gelen ve henüz büsbütün yok edilemeyen bir tutumdu bu. Yorgo sessizce yerine oturdu ve kürek çekmeye devam etti. Esat yerinden kalkmadan arkasına döndü. Denklerden birisinin bağlarını tek eliyle gevşeterek yatakların arasından çıkardığı çiftiyi iki bacağının arasına aldı. Üzerinde asılı duran fişeklikten aldığı mermileri mekanizmaya yerleştirdi. Yol boyunca gözlerini Yorgo'dan ayırmadı. Anadolu'ya göç başladıktan sonra bazı Rum denizcilerin paralarını ve mallarını almak için teknelerindeki yolcuları öldürüp denize attıklarını çok duymuştu. Anlaşılan Yorgo da biraz önce eline geçen bu olanağı değerlendirmek istemişti.

Esat yola çıkarken, Yorgo ile Dikili Limanı'na yanaşmak üzere anlaşmışlardı. Ancak limana ulaşmak daha birkaç saatlerini alabilirdi. Bütün güvenini yitirdiği bu adamın varlığından, düşmanca bakışlarından bir an önce kurtulmak istiyordu. Gece başlayan yolculukları, sabahın ilk ışıklarında Dikili sahilindeki ıssız bir iskelede son buldu. Esat tüfeği elinden bırakmadığı için denizeye yardım edemiyordu. Yan beline kadar suya giren Yorgo'nun omzuna aldığı halatla tekneyi çekip iskeleye bağlamasını bekledi. Tekne yanaştıktan sonra da yerinden kıpırdamadı. Önce kansına ve kızlarına inmelerini söyledi. Ardından Yorgo'nun eşyaları iskelenin rıhtımla birleştiği kara tarafındaki düzlüğe taşınmasını istedi. Zaten yorgun olan adam soluk soluğa kalarak bütün yükü taşıdı. Bu sırada Esat, ödeyeceği paranın kaporadan arta kalan bölümünü hazırlıyordu. Yorgo biraz soluklanıp dinlenmek istediye de, "Al paranı ve hemen Ada'ya dön, bu yaptığının hesabını birkaç gün sonra geldiğimde senden soracağım," dedi. Sarhoşluktan ve yorgunluktan yıkılmak üzere olan adam bir şeyler gevelemek istediye de, Esat'ın ödünsüz bakışları karşısında ağır ağır kürekleri çekerek iskeleden uzaklaştı. Gece yaşanan olayı bilmeyen kızları, babalarının Yorgo'ya karşı neden böyle acımasızca davrandığını anlayamadılar.

Sabah serinliğinde battaniyelerine sarılan Nigâr ve Lütfiye oturduktan tahta iskeleden ayaklarını sarkıtmışlar, ilk kez gördükleri Anadolu'yu tanımaya çalışıyorlardı. İskelenin iki yanında uzayıp giden uçsuz bucaksız kumsalın nerede son bulunduğunu göremiyorlardı. Kum tepelerinin oluştuğu sahilin hemen arkasındaki taşlık alanda yer yer küçük pembe çiçekler veren cılız fidanlar kümelenmişti. Ortalık aydınlandıkça görüntü daha bir derinleşiyordu. Çok gerilerde kalan sürülmüş tarlalar çiy damlaları altında parıldıyor, onların da arkasında zeytin ağaçlarıyla kaplı kurşuni dağlar yükseliyordu. Yeni topraklarda duydukları ilk sesler, yakındaki bir ağıldan sabahla birlikte açık alana salınan ineklerin, öküzlerin bağırmaları oldu. Sürü kıyıdaki meraya doğru yürüdükçe, hayvanların boyunlarındaki çingirakların sesleri belirginleşiyordu. Birkaç yüz metre geride, iskelenin tam karşısındaki çınar ağaçlarının oluşturduğu koruluğun aralıklarından tümü beyaz badanalı birkaç ev görünüyordu.

Zor bir gece geçirmişlerdi. Hepsi uykusuzdu. Yeni gün daha da güçlüklerle dolu olacaktı. Anadolu'ya geçmişlerdi ama, nerede olduklarını bile bilmiyorlardı. Firdevs yanında getirdiği kurumuş börekleri, ekmek ve zeytinleri iskelenin bir köşesine serdiği peşkirin üzerine yerleştirerek sabah kahvaltısını hazırlıyordu. Elinde ibrikle yalandaki çalılıkların arkasından çıkan Esat, hortum biçimindeki ince brandaya tek tek yerleştirdiği altınların bulunduğu kemeri yeniden sıkı sıkıya beline bağladı. Üzerine de her zamanki gibi geniş kuşağını sardı. Sessizliği bozan Nigâr oldu: “Anadolu burası mı?”

Küçümseyen bir bakışla söylenen bu sorunun ne anlama geldiğini hepsi biliyordu. Büyük beklentilerle geldikleri ata topraklarındaki ilk izlenimleri gerçekten umut kırıcıydı. “Evet,” dedi Esat ve öfkeyle sözlerini sürdürdü. “Artık bu ülkede yaşayacağız. Acele etme ve bekle.” Karşılarındaki evlerin görüntüsünden güç alan Esat, umduğundan çok daha uygun bir yerde olduklarını anlamıştı. Onlar kahvaltı edip kendilerine çekidüzen vermekle oyalanırken, tek atlı bir araba koruluktan çıkmış, yanlarına doğru yaklaşıyordu. Giysilerinden ve kafasına geçirdiği serpuştan araba sürücüsünün bir Rum olduğu hemen anlaşılıyordu. Adam: “Karşıdan tekneyle geldiğinizi gördüm. Benim adım Yorgo. Hoş geldiniz,” dedi. Hepsi birden gülmek için zor tuttular kendilerini. Bir Yorgo gitmiş, yerine bir başka Yorgo gelmişti. Esat kendisini ve ailesini tanıttıktan sonra uygun bir araba bulurlarsa İzmir'e gitmek istediklerini söyledi. Yorgo, “Bu araba ile olmaz, eşyanız çok, size güçlü iki atın çektiği geniş bir araba buluruz. Ama şimdi atlayın arkaya, birlikte çiftliğe gidelim,” yanıtını verdi. Esat'ın eşyalara baktığını görünce de, “Burada beklesinler, bir şey olmaz. Daha sonra onları aldirtırım,” de* di. Yol boyunca konuşmasını sürdüren Yorgo, geçtikleri yerleri konuklarına tanıtıyordu. Dikili ile Altınova arasındaki kıyıda yer alan ve “Makaron Çiftliği” adıyla anılan yörenin yerlisiydi. Kaç kuşak öncesinde yapıldığını bilemediği, dedesinden kalan bir evde oturuyordu. Besi ve süt hayvancılığı yapıyordu. Üç yüz ağaç kadar da zeytinliği vardı. Biraz önce taşlık alanın ortasındaki merada otlamaya bırakılan inekler ve öküzler onundu. Araba yol aldıkça asırlık çınarların arasından daha başka konutlar görünmeye başlamıştı. Evlerin arkasında kalan yamaçta, geniş bahçesinde dolu çuvalların üst üste yığıldığı orta boy bir zeytinyağı fabrikası vardı. Yorgo ötekiler gibi beyaz badanalı bir evin önünde arabayı durdurdu. Kapı ve pencerelerin çerçeveleri açık maviye boyanmıştı. “Burası muhtarın yeri,” dedi. “Üstte de, gelen olursa, konuklar kalıyor. Merdivenleri çıkınca tam karşıdaki kapı. İterseniz açılır. Ben daha sonra gelirim.”

Uzun süre boş kaldığı anlaşılan evin havası ağırlaşmıştı. Biraz da tozluymuştu. Bunun ötesinde sofaya açılan iki odası, mutfuğı, helası ile tertemiz bir yerdı. Yaşadıkları onca yorgunluktan sonra daha iyisini düşlerinde bile göremezlerdi. Pencereleri açınca, Kaz Dağlarından kalkıp Kozak Yaylası'ndan süzülerek Ege Denizi'nin üzerinden gelen temiz havayı uzun uzun soludular. Birkaç saat sonra Yorgo ve karısı Tasula hazırladıkları yemeklerle birlikte geldiler. Erkekler karşılıklı rakılarını içerlerken, kızlar bundan sonra yaşamlarını sürdürecekleri ülkenin nasıl bir yer olduğunu Tasula'dan öğrenmeye çalışıyorlardı.

Anadolu'daki ilk günleri böyle geçti. Ertesi sabah Yorgo, akşamdan sözleştikleri gibi eşyalarını da yüklettiği iki kadananın çektiği bir araba ile evin kapısına geldi. Eski dostlar gibi vedalaşıp ayrıldılar. Araba onları Menemen istasyonuna kadar götürdü. Buradan sonra İzmir'e trenle gideceklerdi. Arabacı, eşyalarını perona indirmelerine yardımcı oldu. Çok ısrar etmesine karşın Esat'ın ödemeye çalıştığı parayı almadan ayrıldı. Yorgo böyle söylemişti. İlk

kez trene binen Niğâr ve Lütfiye arada bir buğulanan vagonun penceresine yüzlerini dayamışlar, dışarıda büyük bir hızla değişen görüntüleri izlemeye çalışıyorlardı.

Basmane garına inmeleriyle birlikte yeniden koşuşma başladı. Esat, eşyalarını bir hamalın yardımıyla istasyonun bekleme peronundaki sundurmanın altına taşıtıktan sonra, boş bir banka yerleştirdiği karısına ve kızlarına gözlerini eşyalardan ayırmamalarını ve yerlerinden kıpırdamadan dönüşünü beklemelerini tembihledi, istasyonun insan çeşitliliği, arı kovanını anımsatan hareketliliği ile birlikte loş ve serin havası Firdevs ve kızlarının yorgunluklarını atmalarına yardımcı oldu. Esat doğru, garın karşısındaki Dibek Sokağının girişindeki Sadık Bey Oteli'ne gitti. Daha önceki gelişlerinde de burada kaldığı için otel kâtabi onu tanıyordu. Meydana bakan iki oda verdiler Esat'a. Buradan Dönertaş'a, Hatuniye çarşısına, Şadırvanaltı ve hatta Kemeraltı gibi kentin ticaret merkezlerine rahatça ulaşabileceklerdi. Hemen birkaç gün kalacakları odalarına yerleştiler. Biraz dinlendikten sonra hem ev aramak hem de kenti tanımak için inişli çıkışlı sokaklarda dolaşmaya başladılar.

Sonunda. Kadifekale eteklerinde kiraladıkları küçük bir eve taşındılar. Önü açık olan evin pencerelerinden bütün İzmir'i, körfezi ve daha uzaklarda kalan Karşıyaka'yı görebiliyorlardı. Böylece 21 Kasım 1912'de Yunan askerinin Ada'yı işgale başlamasından önce onlar, kendi ülkelerine yerleştiler.

Esat, birkaç kez daha gidip geldiği Ada ile ilişkisini kesmedi. Çok kazanç getiren yatırımlar olduğu için zeytinyağı fabrikalarını uygun fiyata elden çıkarmakta fazla zorlanmadı. Evlerini, satamadığı zeytinliklerini, işlerinin yönetimini tam yetkili bir vekâletname verdiği muhasebecisi Recep'e bıraktı. Nasıl olsa tapulu mallan kendiliğinden buharlaşıp uçmayacaktı. Recep, bütün geleceğini, dürüstlikle hizmet verdiği Esat'a bağlamıştı. Esat da güveniyordu ona. Recep sa- tabildiklerini satıyor, satamadıklarını kiralyor ve topladığı paralan güvenli yollardan Esat'a ulaştırıyordu. Bazen de kendisi getiriyordu. Deride Türkiye'ye geçmeye karar verirse, Esat, onu da yanına almaya söz verdi. Ancak şu sıralarda kendisi de bir iş yapmıyordu.

* * *

Lütfiye'nin Nail'le olan nişanlılık dönemi çok uzamıştı. O kadar uzamıştı ki, nişanlı olduğunu unuttuğu bile söylenebilirdi. Yaşamında gerçekleşen onca değişime karşın, son üç yıl içinde bir kez bile birbirlerini görememişlerdi. Nail de, beş yıllık yavuklusu ile evlenememenin sıkıntısı içindeydi. Midilli'de buldukları sırada ailelerinin oluru ile söz kesilmesine karşın, çeşitli engeller nedeniyle yaşamlarını birleştirememişlerdi. Onları birbirlerinden koparan koşullar değişmiş olsa da, artık evleneceklerini kimse düşünmüyordu. Derken, beklenmedik bir gelişme oldu. Nail, görevli olduğu birliğin Bandırma'da konuşlanmasından yararlanarak kız kardeşi Afet'le Lütfiye'ye bir mektup gönderdi. Mektubunda çok uzun süren ayrılıklarının artık son bulmasını ve hemen evlenmelerini istiyordu. O sıralarda Avrupa'da yine kara bulutlar dolaşıyordu. Bir hafta içinde evlenmemeleri durumunda, ileride tekrar bir araya gelmelerinin çok zor olabileceğini anımsatıyordu. Gerçekten yaşamı savaş alanlarında, onca yoksunluk içinde geçen Nail'in evlenmeye vakti olmamıştı. Sağ kalabilmesi bile şans eseri idi.

Nail, Lütfiye'ye gönderdiği mektuplarında, çok sıcak, sevgi dolu tümcelerle duygularını anlatıyordu. "Refikayı Hayatım, Sevgili Lütfiyem" sözcükleriyle başlayan 8 Haziran 1330, yani 21 Haziran 1914 günlü mektubu da belirsizliklerle dolu olan yaşamının ve geleceğe dönük beklentilerinin bir özeti gibiydi:

(8 Haziran 1330) 21 Haziran 1914

Refikayı Hayatım, Sevgili Lütfiyem

Çok şükür Allah'a ki beş yıldan beri çekmekte olduğumuz acılanız, geçmişte yaşadığımız üzüntülerimiz artık sona erdi. Muhterem bir aile kuracağımız için sizi tebrik ederim. Şimdiye kadarki her teşebbüsümde bir hastalık, bir savaş, bir seferberlik engel olmuştur. Allah'a ettiğim dualarımın sonucu olacak ki hepsinden kurtuldum. Şimdi yine bir savaş tehlikesinin karşısında bulunuyoruz. Bir yandan da beni büsbütün üzen rahatsızlığın düşündürüyor. Ne kadar merak ettiğimi tarif edemeyeceğim. Biliyorum ki hastalık ve iyilik hepsi insana mahsustur, iyi bir hava değişimi neticesinde tamamıyla iyileşeceksiniz Ancak hastalığınızın evlenmemize mani olmayacağı düşüncesindeyim. Bir hafta. on gün kadar kısa bir hava değişiminin size hiçbir yararı olmaz. Düşüncemi açıkça anlatayım; sizi böyle sıkıntılar içerisinde bırakmak istemem. Sizin yaşamınızı hep düşünüyorum ama benim zamanım da sona ermektedir Böyle uzayacak olursa şüphesiz sizi burada bırakıp gideceğim. Bir daha da gelemeyeceğim. Ya da tekrar bir araya gelinceye kadar aradan uzun zaman geçecek. Bu hafta içinde nikâhımızın kıyılmasını arzu ederim. İşte yavrum! Fikrimi izah ettim. Afet kızımızdır, kendisinden bir şey saklama. Sen de düşünceni anlat, artık sessiz kalmanın zamanı geçmiştir

Kuzum Lütfiye! Rica ederim senin burada dostun da var, düşmanın da var. Bizim mes'ele olmazsa, ertelenirse düşmanlarımız sevinecektir. Onları daha sonra anlatacağım Kendini büsbütün Hasta göstermemeye gayret et, inşallah iyi olacaksın Bir parça da genç bir zabitin hayatını düşün. Şerefli bir aile oluşturacağımızı hatırla.

Öyle bir düşüncen olmadığını biliyorum ama, aklıma gelen bir şeyi de paylaşmalıyım seninle. Diyebilirsin ki "Şimdi savaş tehlikesi vardır, evlenmemizden birkaç gün sonra harbe giderse eğer ben ne yaparım" Doğrudur, ben de senin yerinde olsaydım böyle düşünceler geçebilirdi kafamdan. Bu tur sorulara cevap olarak ben de derim ki "Bir zabitin ve onun refikasının şerefi, zabitin harbe gitmesiyle artar. Herkes muharebede şehid olmaz, bazen gazi de olur Cenabı Hak her ikisini de bana yazacaktır. Sen de refikin ile beraber o mertebeye nail olacaksın."

*Zihninizi daha fazla yormaya lüzum görmem, cevabınızı bekliyorum. Tekrar ediyorum. Afet'im senin arkadaşın olacak daima **Ondan** bir şey saklama. **Cenabı hak yardımcımız** olsun, baki selam iki gözüm.*

Mektup. "Refikin Mülazımıevvel Mehmet Nail" sözleriyle son buluyordu. Nail'in mektupları genellikle iyi düşünülmüş, gerekçeleri açıklık içinde örülmüş, yalanı dolanı olmayan somut istemler içeriyordu. Bu mektubunda da, çeşitli olasılıkları tartışarak kendi beklentilerini kesin bir biçimde dile getirdiği gibi, yakın gelecekte in sanlığın içine düşeceği büyük felâketinin yaşamları üzerindeki etkilerini değerlendiriyordu. Nail'in mektubunda seçen evlenmelerinin ertelenmesi durumunda, "düşmanlarının sevineceği" tümcesinden bir şey anlamamıştı Lütfiye. Yaşamında kimseye zarar vermemişti. Herkesle iyi geçinirdi ve düşmanları olabileceğini hiç düşünmemişti Nail'in daha sonra anlatacağını yazması nedeniyle üzerinde durmadı.

Bu süre içinde Lütfiye'nın yaşamında önemli değişimler oldu. Ablası Nigâr, Midilli'den gelmeden önce sözleştikleri gibi, bir cerrah olan Doktor Nazmi Bey ile evlendi. Nazmi de süregelen savaşlar nedeniyle askeri hekim olarak çeşitli cephelerde görev yapıyordu. Esat ve ailesi kalıcı bir konut edininceye kadar, çok yer değiştirdiler. Bir süre İzmir, Manisa ve Tire'de bulunduktan sonra Bavındır da yerleşmeye karar verdiler. İlerlemiş yaşına karşın onca sorunla tek başına uğraşmak zorunda kalan Esat'ın yüreği bu kavgaya dayanamadı. Bir gece çok sevdiği yaşamda kalabilmek için sabaha katlar büyük uğraşlar veren babalarının soluksuz kalıp acılar içinde kıvrılarak öldüğünü gördüler. Esat'ın ölümünden sonra Lütfiye kendisini tam bir boşluk içinde buldu. Babasının yanında getirdiği altınlar tükenmiş. Midilli'deki taşınmazlarından bekledikleri para akışı durmuştu. Nail'in Bandırma'dan gönderdiği mektubunu aldığı sırada Lütfiye, annesi Firdevs ile birlikte, Manisa'da ablası Nigâr'ın evinde oturuyordu.

Bu kadar açık bir çağrı karşısında, Lütfiye'nin çok fazla seçeneği yoktu. Evlenmelerini bir kez daha enelemek, ilişkilerini büsbütün koparmak anlamına gelebilirdi. "İlişki" sözcüğü, Lütfiye açısından, yıllar önce verilen sözlerin ötesinde bir anlam taşııyordu aslında. Geçmişten gelen dostlukları, arkadaşlıkları oldukça sınırlıydı. Nail mektubunda, "refika" ve "refik" sözcüklerini kullanmıştı. Bu deyimler o yıllarda genellikle evliler için kullandırdı. Oysa on- lann birbirlerini doğru dürüst tanıdıkları bile söylenemezdi. Nail, çocuksu bir yaşam süren Lütfiye'yi kendiliğinden sahiplenmişti. Onu gerçekten seviyordu. Nail'in ilgisi, yavaş yavaş bu koşullara alışmaya başlayan Lütfiye'yi de etkiledi. Lütfiye, çocukluğundan başlayarak evliliğin işlevsel bir paylaşım olduğunu yakınlarından çok dinlemişti. Sevgiyi anlatan ise hiç olmamıştı. Sevgi anlatılabilir miydi? Onu da bilmiyor, kendisinin bulması gerektiğini seziyordu. Sevgi öğretil- meyeceğine, severek, yaşanarak elde edileceğine göre, yaşamının akışını Nail'in vereceği kararlara bırakmıştı. Bu düşüncelerle evlenmeye karar verdiler.

Midilli'de de, Anadolu'ya geçtikten sonra da, bütün tanıdıkları Lütfiye'ye "Esat Bey'in kerimesi" diyorlardı. Babasının ölümünden sonra bu bakış değişmemişti. Nigâr'ın evinde, annesinin kırık kanatları altında "evin kızı" olarak yaşamını sürdürdü. Annesi, ablası, hatta evde olduğu zamanlarda Doktor bile, bir eksikleri olunca, hep onu anımsarlardı. Yakınlarında bir başkası olup olmadığına bakmaksızın önce adını seslenir, ardından, bana tuz getir , makası versene", "ayakkabı cilam nerede" derlerdi. Kim ne iş yapıyorsa, aradıklarını bulmalarına yardımcı olmak, yaşamın ayrıntılarında oluşan boşlukları doldurmak onun göreviydi. Ancak kimse, onun da bir "özel" olabileceğini düşünmüyordu. Böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmiyorlardı. İçinde bulunduğu koşullar, anlamsız geliyordu Lütfiye'ye. Artık kendisine ait bir evde, başkalarının ardına takılmadan özgürce yaşamak istiyordu. Bu düşünceler içindeyken çıkıp gelen Nail'in çağrısına sımsıkı sarılmıştı. Annesine ve ablasına danıştıktan sonra olumlu yanıtını hemen bildirdi. Hiç zaman yitirmeden apar topar İzmir'e gelen Nail'le askeri mahfelde evlendiler. Nail'in akrabaları bu kadar hızlı bir karara ayak uyduramayacaklarını bildirerek askeri imamın kıydığı açık nikâha katılmadı. Hiçbir şey umurunda değildi Lütfiye'nin, yeni yaşamına doğru koşar adım gidiyordu. O gece San Kışla'nın misafirhanesinde kaldılar. Ertesi sabah Basmene garından kalkan bir trenle Bandırma'ya doğru yola çıktılar.

Nail'in parasını ödeyerek tümünü kapattığı kompartımanda baş başa yaptıkları bu uzun yolculuk, Lütfiye'nin yaşamındaki en güzel anısı oldu. Önce sessizce pencereden dışarıya bakıyordu. Yolun Menemen'e kadar olan bölümünde bazı görüntülerle ikinci kez karşılaştığını anımsayınca gözleri dolu dolu oldu. Lütfiye'nin gözlerini yaşartan, ilk tren yolculuğunu birlikte yaptıkları babasının artık sağ olmaması idi. Nail, duyarlı kişiliğini bildiği eşinin neden ağladığını anladı ve hafifçe saçını okşamakla yetindi. Lütfiye arada bir çevresine buhar bulutlan salarak düdüğünü öttüren trenin geçtiği yerleri dikkatle izliyor, Nail de buralarıyla ilgili bilgiler veriyordu. Vagonun pencerelerine sürünen ağaç kümeleri, aşağılarda kıvrılarak uzayıp giden dereler, parça kumaşlardan yaptıkları yorgan kılıflarını anımsatan sürülmüş tarlalar, birdenbire dağların içine girdikleri karanlık tüneller ve köylerin arasından geçerken el sallayan, bağıra çağıra bir şeyler isteyen çocuklar. Elleri Nail'in avuçlarında, "memleketim" dediği uçsuz bucaksız bir ülkeyi tanımaya çalışıyordu. Bir süre sonra ikisi de nasıl olduğunu anlamadan dışarıdaki görüntüleri unuttular. Artık yalnız birbirlerinin gözlerine bakıyorlardı. Sessiz bir söyleşiydi bu. İkisi de trenin tıkırtıları arasında aynı sesleri duyumsuyor, aynı görüntülerin parçalarını oluşturuyorlardı. Arada bir sessizliği bozmadan konuştukları da oluyordu. Öğle üzeri, Ni- gâr'ın kaynatıp istasyona getirdiği yumurtalarla, Firdevs'in kızarttığı kuru köfte ve böreklerle karınlarını doyurdular. Nail'in matarasındaki ılık çayı içtiler, uzun uzun birlikteliklerinin tadını çıkardılar. Lütfiye daha önceleri böyle duyguları hiç yaşamamıştı. "Sevgi dedikleri bu olmalı," diye düşündü.

Saatler ilerledikçe, ayrıldıkları her istasyondan sonra dışarıdaki gürültü ve bağırışlar artıyordu. Kompartımanın muşamba perdelerini kaldırıncaya, koridorun tıka basa insanlarla dolu olduğunu gördüler. Kadınlar, yaşlılar, çocuklar, sırtlarında görev çantalarıyla askerler, hızı artan trenin vuruşlarıyla sallanıp birbirlerine çarpıyorlardı. Bandırmaya yaklaşmışlardı. Yolun kalan bölümünü ayaktakilerle paylaşmaktan başka seçenekleri yoktu. Nail kompartımanın kapısını açınca, koridorda bekleyenler birbirlerini ezerek, ayaklarına basarak içeriye doldular ve ağır bir ter kokusunu da birlikte getirdiler. Böylece Lütfiye, yaşamın bir başka gerçeğini daha görmüş oluyordu.

Akşama doğru Bandırma'ya vardılar. Lütfiye giysilerini yerleştirdiği küçük bir sandıkla, yatak, yorgan ve çarşaflardan oluşan bir denk getiriyordu. Nail bu kadarını yeterli görmüş, ihtiyaçları olan her şeyi evlerine yerleştikten sonra alabileceklerini söylemişti. Perona kadar gelen iki adam bir faytona eşyalarını yüklediler. Kamçının havada şakırdamasıyla birlikte onları yeni evlerine götürecek olan araba hızla Bandırma sokaklarına daldı. Nail'in "Askerlik Dairesi" dediği büyük taş yapıyı geçtikten sonra tepeye tırmanan yol iyice daralmaya başlamıştı ki, fayton iki katlı bir evin önünde durdu. Ev oldukça düzgündü. Ancak içerisi bomboştu. Alt kattaki geniş mutfakta önceki kiracının bıraktığı boyaları dökülmüş bir masa ve birkaç sandalye duruyordu. Raflardaki kalayları bozulmuş eski püskü birkaç tencere ve tavanın işlerine yarayıp yaramayacağı belli değildi. Hepsi bu kadardı, su içecekleri bir maşrapaları bile yoktu. Üst kata, üzerine basıldıkça gıcırdayan tahta bir merdivenle çıkılıyordu. Odalardan birinde Nail'in kaputu, manevra giysileri, daha başka özel eşyaları yere serilen gazetelerin üzerine gelişigüzel bırakılmıştı. Orta boy bir bavulun içinde çamaşırları, geceleri giydiği uzun donları, hırkaları duruyordu.

Yerleşmeleri çok zamanlarını almadı. Firdevs'in hazırlayıp yanlarına verdiği yolluktan artanlarla karınlarını doyurduktan sonra, en beğendikleri odanın tahta tabanına denk olarak sardıkları eski kilimi ve onun üzerine de yatağı serdiler. Lavanta kokan çarşafı, yastıkları yerleştirdiler. Giysilerini çıkarıp üzerlerine yorganı çektiler.

Burada bir gece önce ilk kez birbirlerine sarılarak ses çıkarmadan yattıkları Sarı Kışla'nın iticiliği yoktu. Lütfiye'nin ürkekliği, Nail'in uysal dokunuşları ile sabaha kadar süren bir arayışın sonunda sevginin doruklarına tırmanırken, zamanın nasıl geçtiğini bile anlamadılar. Sabah, perdeleri bulunmayan odaya dolan gün ışığıyla gözlerini açan Lütfiye, çok mutluydu.

Asker yoğunluğu nedeniyle Bandırma'da kiralık ev bulmak oldukça güçtü. Aileleri ile gelen subaylar, görevli oldukları birlikler savaş bölgelerine gönderilince evlerini boşaltmıyor, dönecekleri güne kadar eşlerini, çocuklarını, güvenli bir kasaba olan Bandırma'da bırakıyorlardı. Nail'in kiraladığı ev, "93 Harbi" sırasında Kırım ve Romanya'dan göç eden Tatarların yoğun olarak yerleştikleri bir bölgedeydi. Bu nedenle Tatar ..Mahallesi adıyla anılıyordu burası. İzmir'e gelişlerinde babasının Kadifekale eteklerinde kiraladığı ilk evlerini anımsatıyordu. Buradan bütün Bandırma'yı, limanı, istasyonu ve asker taşıyan katarları kuşbakışı izleyebiliyorlardı.

Nail'in evlenme izninden kalan son üç gününü, çarşı pazar dolaşarak evin eksiklerini gidermek için yaptıkları alışverişlerle geçirdiler. Üst kattaki limana bakan odaya yerleştirmek üzere iki tahta kerevet satın aldılar. Gündüzleri sedir olarak kullanacakları kereveder, geceleri konukların yatakları olacaktı. Kendileri için isteklerine uygun düşen iki kişilik karyola bulamadıklarından, daha bir süre yer yatağında yatmaya karar verdiler. İkisi de çok çabuk ısındılar birbirlerine. Daha önce hiç tanımadıkları bir mutluluğu yaşadılar. Geçici bir süre Firdevs'in aralarına katılması, Nail'in çok sevdiği kardeşi Afet in sürekli yanlarında olması, yaşadıkları ufak tefek atışmalara karşın, mutluluklarını hiç bozmadı.

Ablası Nigâr'a gönderdiği (16 Temmuz 1330) 29 Temmuz 1914 günlü mektubun altında Lütfiye'nin imzası vardı. Ancak hiç kuşku yoktu ki, anlatılanlar birlikte konuşularak kararlaştırılmış olsa da, Lütfiye yazmadığına göre, mektup Nail'in elinden çıkmıştı. Nail eşinin coşkulu sözlerini yazıya dökerken, kendi mutluluğunu da dile getiriyordu. Lütfiye'nin ev işlerindeki deneyimsizliğini, onun ağzından tatlı bir özeleştirme biçiminde dillendirmekten de geri kalmıyordu.

(16 Temmuz 330) 29 Temmuz 1914

Muazzez Bir Huzura

Canım kadar sevdiğim güzel ablacığım!

Mektubumuza cevap alamadığımız için yine ikinci bir mektup daha göndermiştik ki, ertesi günü birinci mektubumuza cevap geldi. Nail Efendi de o gece kışlada nöbette bulunduğundan hemen cevap yazamadık. İşte bu sebepten cevabımız iki gün gecikti. Tatar Mahallesi'nde bir ev bulduğumuzu evvelce bildirmiştik. Bir diğerini buluncaya kadar orada kalacağız, ancak rahatım iyidir. Kom-şucuklarımız her vakit gelir giderler. Yalnız biraz sıkıldım, pek sıkıntı çektim. Annem beni çok üzdü, oturmam, kalkmam, yatmam hepsi kabahat oluyor. Sandık yatak açtıkça o-gider-bu-gider diye her şeyi alıyor, en nihayet geçen akşam beni bayılttı, bir vakit kendimi toplayamadım. Nail

Efendi de çok gücendi. Annem İstanbul'a gitmek üzere iken kalbine bir parça merhamet geldi de kaldı. Cuma günü gitmek istiyor.

Bütün evin işi bana kaldı. Nail Bey, Afet Hanım'la üçümüz mutfağa gidip yemek pişiriyoruz. Üçümüzde de oruç var. Sabahları sütümüzü, kahvemizi, içiyoruz, yumurtalarımızı yiyoruz, sonra da öğle yemeği yiyoruz, oruç oluyor.

Geldim geleli epeyce oldu, giyinip de gezmeclere gidemedim. Geceleri çok uyuyorum, iştahım vardır, yemek yiyorum. Çok şükür hamdolsun zaafiyet ve sıkıntıdan başka bir rahatsızlığım yoktur. İnşallah az zaman zarfında sağlığıma kavuşurum.

Ablacığım! Her vakit isminiz geçiyor, buraya gelmenizi çok arzu ediyoruz. Bayram ertesi manevra varmış, dokuz gün sürecekmış. İşte avdet zamanı oraya rast gelecek, beni de sizinle Manisa'ya gönderecek. O vakit gezer eğleniriz. Udları çaldığınız, gezmelere gittiğiniz vakit Lütfiyeciğini hatırdan çıkarma.

Eniştemize mektup yazdığınızda bizden selam yazınız. Nail Efendi de saygılarını ve selamlarını sunar. Afet Hanım ellerinizden öper.

Sizin eşyalarınız arasında benim donlarımdan bir şey kaldı mı? Gazetede sarılı idi.

İNŞALLAH gelecek mektubu daha geniş yazarım, şimdilik ellerinden öperim.

Hemşireniz

Lütfiye

Günleri güle oynaya geçiyordu. Evlilik, Lütfiye'yi çok değiştirmiş, kendine olan güveni artmıştı. İlk kez özgür bir insan olmanın rahatlığını yaşıyordu. Artık onun da bir "özel" vardı. Evin eksiklerini gidermek için sürekli .arayış halindeydi. Eşyanın yeniliğine, eskiliğine aldırılmıyordu. Bitpazarından topladıkları elden düşme, derme çatma eşyalar, ortak yaşamların ısıtan güzelliklerdi. Boş bir evde, perdesi, yaygısı olmayan odalarda dolaşmak, geçicilik duygusu uyandırıyordu üzerinde. Oturduğu evde iğreti bir konumda olmadığını attığı her adımda görmek istiyordu. Nail'in görevde bulunduğu sırada, masa ve sandalyelerin, oturma odasındaki sedirlerin yerlerini değiştiriyor, çok gerekli görmüşse, çarşıya inip gözüne kestirdiği eski bir kilimi satın alıp getiriyordu. Kocasına her gün yeni bir yaşam ortamı sunabilmenin arayışları içindeydi. Bu işler için savurganca para harcamıyordu. Bazen limana bakan pencerenin nişine yerleştirdiği fesleğen dolu küçük bir saksıyla, bir başka gün bakırcılar çarşısından satın aldığı kalaylanmış bir kepçeyle yetindiği oluyordu. Yada hiç sokağa çıkmıyor, yemekleri hazırladıktan sonra uzanıp dinleniyordu. Yerine göre başıboşluğun tadını çıkarmak da güzeldi.

Esat Bey'in masasındaki gibi kolalı örtülerin üzerinde ağır porselen tabaklar olmadan yemeğe oturabilmek, suskun kalmadan karşılıklı söyleşmek, canı istediği zaman gülebilmek, uzun yıllar baskı altında tutulan kişiliğini doğallaştıran gelişmelerdi. "Esat Bey'in kerimesi" veya "evin kızı" olmaktan çıkınca, büyüklerinin nasıl dudak bükeceklerini düşünmeden istediği kadar saçmalayabilirdi artık. Sabahları evlerinin önünden geçen, tepesindeki gösterişli başlığı, yerlerde sürünen etekleriyle baştan aşağı karalara bürünen papaz efendiye, günün birinde Midilli'de yaptığı gibi seslenerek, gece düşünde Mesih'i görmesinin ne anlama geldiğini sorabilirdi. Sokakta kö- rebe oynayan çocukların arasma karışabilirdi. Baba evi de çok güzeldi ama, orada Osmanlı yaşamının yüzyıllara dayanan geleneksel kuralları uygulanıyordu. Hangi yaşta olurlarsa olsunlar, imparatorluk sınırları içinde yaşayan herkesin bu kurallara yaraşan davranışlar içinde olmaları zorunluydu. Sanki kişileri uzaktan izleyen,

yanlış yapanları uyaran görünmez bir denetmen vardı tepelerinde. Şimdi yaşadıkları ise bambaşka bir coşkıydı. Bu coşkunun temelinde Nail'in insancıl kişiliğinin, her ikisinin de, yabancıları oldukları evlilik yaşamının şaşırtıcı gelgiderine hoşgörüsüyle yaklaşmalarının büyük payı vardı. Özgürlük şaşkına çevirmişti Lütfiye'yi. Her geçen gün Nail'i daha çok seviyordu.

LAUDOMIA

11 Ağustos 1943

Nadir Sokak'ın, Lütfiye'nin evinin tam karşısına düşen diğer köşesinde, anne kız iki Levantenin birlikte yaşadıkları tek katlı bir ev vardı. Bu evlerin bodrumlarının yüksek tutulması, odaların içlerinin ve pencerelerinin, sokaktan geçenlerce görülmesini önlüyordu. Denize bakan cephenin genişliğine karşın, arkadaki Tramvay Caddesi'ne doğru arsanın daralması nedeniyle evin bahçesi çok küçüktü. Buraya ancak, mevsim çiçeklerinin yanı sıra birkaç gül ve bir yasemin fidanı dikebilmişlerdi. Mahalle komşuları onların adlarını bile bilmiyordu. Herkes anneye "Madam", kızma da "Matmazel" diyordu. Kendi içlerine dönük, komşularıyla ilişkilerinde çok fazla derinleşmeyen bir yaşamları vardı. İki toplumu da ilgilendiren ortak yaşam kurallarına uyum sağlamaya özen gösteriyorlardı. Paskalya zamanı mendille örttükleri küçük bir sepetin içinde Lütfiye'nin torunları için çeşitli renklerde kaynatılmış yumurtalar ve sıcak çörekler getirirlerdi. Bu davranışı karşılıksız bırakmayan Lütfiye, zamanı geldiğinde kendi pişirip yakın çevresine dağıttığı aşure veya kavrulmuş un helvasından onlara da gönderirdi.

Avrupalı olmak, Madam ve kızının en önemli ayrıcalıklarıydı. Levantenler bu farklılıklarını korumak için, giyimlerine ve görünümüne özen göstermeleri gerektiğini biliyorlardı. Doğunun uzak Çevresi ile birlikte çok çeşitli ticaret olanaklarının çekiciliğine kapılarak İzmir'e yerleşen büyüklerinin izini sürüyorlardı. İtalyan mı, Avusturyalı mı, yoksa Belçikalı mı oldukları, komşularını hiç ilgilendirmiyordu. Aslında kendileri de bu farklılıkları çok fazla öne çıkarmıyorlardı. Ulusal kökenlerine bakmaksızın birbirleriyle, hatta Rum, Yahudi ve Ermenilerle kolayca anlaşabiliyorlardı. Bütün bu dilleri günlük yaşam içinde öğrenip konuşabilmeyi, kendi aralarındaki ilişkileri kolaylaştırıyordu. Çok fazla çaba göstermelerine gerek kalmadan, hoşgörülü bir toplum içinde yaşamının bütün olanaklarından yararlanıyorlardı. Önemli günlerini, dinsel törenlerini kiliselerinde düzenledikleri toplantılarla ya da ilahiler söyleyen beyaz giysili genç kızların, haç taşıyan rahibelerin ardına takıldıkları yürüyüşlerle özgürce yürüyorlardı.

Birbirleriyle çok sıcak ilişkiler içinde olabilen bu insanlar, genellikle Türklere fazla yaklaşmamayı yeğliyorlardı. Onlarla yakın dostluk kurmuyor, davranışlarıyla belli bir uzaklığı korumak istediklerini gösteriyorlardı. Oturdıkları mahalle ve semlerde de Türklere bir arada olmak istemiyorlardı.

Bütün bu farklılıklar, temelleri geçmişe uzanan emperyalist yaşam biçiminin özelliklerinden kaynaklanıyordu. Uzun yıllar öncesinde yeni yaşam ve servet arayışları için buralara kadar gelen dedelerinin maceracı kişiliklerinin çok uzağında bulunsalar da, en uzak atalarına kadar ailelerini tanımlamalarını sağlayan soyağacı bilgilerini kuşaktan kuşağa özenle taşıyorlardı. Dış bağlantılarının güçlü olmasına karşın, on dokuzuncu yüzyıldan bu

yana Avrupa'da gerçekleşen değişimlere yabancı kalmışlardı. Eğitimleri yetersizdi. Yani gerçek birer Avrupalı oldukları söylenemezdi. Osmanlı devletinin çöküşünden sonra Cumhuriyet yönetiminin Türklerin ekonomik yaşamda daha etkili olmalarını amaçlayan politikaları nedeniyle eski güçleri kalmamıştı. Sessiz ve çekingen davranışları, içinde yaşadıkları doğulu toplumun niteliklerini benimsemiş olmalarından ileri gelmiyordu. Davranışlarını baskılayan temel etken, sayıca azalmalarından kaynaklanan yalnızlıklarıydı.

Geçmişteki adıyla Kordelya yani Karşıyaka; Türklerin, Levantaların ve Rumların iç içe yaşadıkları gelişmiş bir yerleşim birimidir.

Matmazel bazı akşamlar piyanosunun başına geçerek Batı müziğinin çok bilinen yumuşak melodilerini seslendirirdi. Onu dinlemek gerçekten güzeldi. Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında açık pencerelerden gelen sesler, sahilde yürüyüşe çıkanların beğenisiyle karşılanırdı. Derinleşmiş yüz çizgileri, yer yer beyazlamış kıvrıkcık saçları ile Matmazel'in çok genç olduğu söylenemezdi. Matmazel, bir sabah elinde zarfla gelip Lütfiye'yi, Karşıyaka, St. Helen Katolik Kilisesi'ndeki evlenme törenine çağırmasaydı, onun ve annesinin adını hiçbir zaman öğrenemeyeceklerdi. Davetiyeye göre Matmazel'in adı Eugenie Donati, annesinki ise Laudomia Donati idi. Kilisede gerçekleştirilen törenin ardından Ortadoğu Halı Şirketi'nin muhasebe müdürü olan damat Roger Rossi ve kızı Stella, birlikte yaşamak üzere Laudomia'nın evine yerleştiler. Yıllarca koca koca muhasebe defterlerinin üzerinde çalışmaktan sırtında oluşan küçük kamburu, top sakalı ve yan şeridine telek yerleştirilmiş kareli yün şapkası ile Roger Rossi, oldukça sevimli bir adamdı. Her sabah işe gitmek üzere evlerinin karşısındaki durakta belediye otobüsünün gelmesini beklerken, kendisini izlemekte olan eşine sık sık öpücükler gönderiyordu.

* * *

Laudomia, doğma büyüme İzmirliydi. Zengin bir aileden gelmiyordu. Babası Roberto, Ege illerinin tütünlerini toplayıp Avrupa'ya, Amerika'ya satan bir şirkette tütün eksperisi olarak çalışıyordu. Görevi gereği Batı Anadolu'nun tütün üretimi yapılan bütün bölgelerini dolaştığı için ailesiyle yeterince ilgilenemiyordu. İtalyan Kız Okulu'ndaki öğreniminden sonra Laudomia'yı, Dul Bayan Katerina Destina'nın Frenk Mahallesi'ndeki moda ve konfeksiyon mağazasının dikiş atölyesinde çalışmaya gönderdi. Yıllar önce ölen kurucusunun adım taşıyan bu çok ünlü moda merkezinde, Avrupa'daki benzerleri ile yarışan kadın giysileri üretiliyordu. Amacı kızının iyi bir terzi olarak yetişmesi ve kendi başına ayakta duracağı ekonomik koşullara ulaşmasıydı. Laudomia işini sevdi ve kısa sürede, babasının istediği gibi, aranan bir kadın terzi olmayı başardı. Böylesine yararlı bir elemanı atölyede bırakmanın doğru olmayacağını düşünen işvereni, onu butik üretim sorumlusu olarak çalışmak üzere, Gül Sokağı'ndaki satış merkezine aldı. Laudomia'nın, kentin ileri gelenlerinin uğrak yeri olan bir işyerinde çalışması, geniş bir sosyal çevre edinmesine yardımcı oldu.

Avrupa kökenli İzmirlielerin toplumsal etkinliklerini yakından izleyen Laudomia, Avcılar Kulübü'nün düzenlediği Selçuk ve Bayındır tren geicilerine, Foça deniz gezisine birlikte katıldılar. İşlerinden artan zamanlarında at yarışlarına, i deve güreşlerine **gittikleri** oluyordu.

Armando'nun baban Ramondo Donati, Aydın Demiryolu şirketi nin Müdürü Mr. Edward Wayne'nin Buca'da çok geniş bir alanda kurduğu çiftliğinde çalışan Mr. Vayne, soylu bir aileden

gelmemesine karşın tam bir İngiliz lordu gibi yaşıyordu. Bucadaki Protestan kilisesinin tüm giderlerini tek başına karşılıyor. İzmir'deki İngilizlerle ilgili bütün etkinliklerde ön sırada yer alıyordu. İngiliz Kolejinin. İngiliz Ticaret Okulu nun en büyük başıbaşıydı. Karataş'taki Hutkinton Bahçesinde düzenlenen konserleri, okul gösterilerini izlemeye gider, yardım amaçlı piyango ve açık artırmalarda harcadığı paraya acımadı. Hele her yıl düzenlediği kutlamaları dillerden düşmüyordu. İzmir de yaşayan ust düzeydeki İngilizlerin olduğu etkinlikler. bahçede yakılan büyük ateşin üzerinden gençlere) ve kendine güvenenlerin atılmasıyla başlıyordu. Ardından av partisi geliyordu Wayne'in çiftliğindeki korulukta yerlerini alan konuklar. çalışanların besleyip büyüttükten sonra doğaya saldıkları ördek. keklik ve tavşanları vurmak için yarışıyorlardı. Yortu boyunca Raimondo'ya da çok iş düşüyor, konuklara ahırları ve atlan tanıtıp onların atlarla kısa gezintiler yapmalarına yardımcı oluyordu. Günün son etkinliği, odun ateşinde çevrilen av ürünlerinin de yer aldığı, çiftlikte üretilen şarapların su gibi akıtıldığı zengin yemek şöleni oluyordu. Wayne'in İngiltere'de soyluların gittiği okullarda öğrenim gören evlenme çağındaki kızı ve daha küçük yaşlardaki üç oğlu, okullarının tatilde olduğu ağustos ayına rastladığı için bu törenlere katılıyorlardı. Wavne, Büyük Britanya imparatorluğuna olan bağlılığını vurgulamak açısından, üç oğluna da İngiliz donanmasının üniformalarını giydireyordu. Tören, gün batımın da kilise korosunun okuduğu ilahilerle sona eriyordu.

Wayne'nin beklentisi, doğum günlerini İzmir limanında kandilli, maytaplı eğlenceler düzenleyerek kutladığı Kraliçe Victoria'ya, onun ölümünden sonra da Kral Edward'a varlığını anımsatabilmektir. Yabana bir memlekette ülkesi için yaptıkları gözetilerek, günün birinde Sir unvanı ile ödüllendirilmeyi umuyordu. Bu arada söylenenlerin aksine, onca harcamaya karşın serveti azalmıyor, her geçen gün biraz daha artıyordu.

Armando ise. ilişkilerinin evliliğe doğru ilerlediğini görünce, Laudomia'yı ailesiyle tanıştırmak için bir tatil gününde evlerine götürdü. Ancak önceden, sıkı sıkıya uyardı. Babası Raimondo, içinde yaşadığı topluluğun paylaştığı değerlerin aksine Levanten olmayı onursuzluk sayıyor, kendisinin ve ailesinin bu şekilde nitelenin esine kesinlikle karşı çıkıyordu. Ona göre, 'dünkü çocuk' dediği Levantenler, Osmanlı sarayının ayakçılarıydı. Yakın geçmişte bütün yaptıkları. sadrazamlara, vezirlere değerli armağanlar dağıtarak, padişahın ödünler koparmaktı, istedikleri ayrıcalıkları elde edince, hem devleti hem de halkı soymuşlar, haksız servetler kazanmışlardı. Babası, kendisini Cenovalı olarak tanımlıyor, bundan onur duyuyordu. "Biz, Konstantinopolis'e Osmanlı Sultanı Mehmet'ten çok önce girdik. Ortodokslara karşı savaşarak de geçirdiğimiz topraklarda kendi yönetimimizi, saraylarımızı, kiliselerimizi kurduk. Bir zamanlar Galata'daki Ceneviz Mahallesinde yalnız bizim sözümüz geçerdi. Bizans da, Osmanlı da haklarımızı tanıdı, işimize karışmadı," diyordu. Kendisini dinleyen bililerini buldu mu, bazı küçük değişikliklerle hep aynı öyküleri anlatırdı. Evlerine gelenler, genellikle Armando'nun arkadaşın, yani İzmir'deki Levanten ailelerin çocuklarıydı. İlk kez söyleşiye katılanlar, beğeniyle dinledikleri Raimondo'nun anlatım başarısından övgüyle söz ederlerdi. Armando ise, babasının Levantenlen küçümseyen sözlerinden alınan arkadaşlarının renk vermediklerini düşünüyordu. Gelecekte çalışmayı umduğu iş alanlarını daraltabileceği kuşkusuyla bu sözlerden rahatsızlık du-

yuyordu. Armando, Laudomia'ya, babasının böyle bir söyleşiye yönelmesi durumunda, sözü uzatmaması için yorum getirmeden sessizce dinlemesini, soru sormamasını, tartışma açmamasını söyledi.

Raimondo, patronu Mr. Wayne'in çiftliğinde görevliler için yaptırdığı küçük evlerden birinde oturuyordu. Ev küçüktü ama, burada yaşayacak bir ailenin her türlü gereksinimini karşılayacak biçimde tasarlanmıştı. Raimondo, oğlu Armando gibi uzun boylu, iri yapılı bir adamdı. Derin kırışıklar oluşan yüzünde gerilimli bir yaşamın bıraktığı izler kolayca görülüyordu. Karısı Berta ise, güler yüzlü, ufak tefek bir kadındı. Çok az konuşuyordu. Kısa bir tanışmanın ardından birlikte sofraya oturdular. Yemeğin ortasında, biraz da içtikleri şarabın verdiği rahatlık içinde Raimondo, ailesinin uzak anı- nı döndü. Dedesinden, babasından duyduklarım, sanki o günleri kendisi yaşamış gibi gür sesiyle, keyifle anlatmaya başladı. Ceneviz Mahallesi nde. San Domenico Manastırı'nın arkasındaki çok katlı bir yapıyı işyeri olarak kullanan ailesi, birkaç kuşaktan heri inşaatçılık yapıyordu. Galata'da, Pera'da yaşayan hemen herkes onları tanıyordu. En büyük rakipleri, Ermenilerdi. Ermenilerin üstünlükleri, bazılarının çocuklarını Fransa'ya mimarlık eğitimi almaya göndermelerinden ileri geliyordu. Yine de yapı işleri olanlar öncelikle Do- nati'lerle anlaşmak isterlerdi. Bunun çok haklı nedenleri vardı. Üstlendikleri hiçbir yapı ortada kalmamıştı. Başladıktan işleri sorun çıkarmadan bitiriyorlardı. Uzun yıllar önce büyük dedelerinin gerçekleştirdiği yapılar, şimdi bile dimdik ayakta duruyordu. İyi malzeme kullanıp yetişkin ustalan çalıştırdıktan için, diğer inşaatçılara göre biraz daha fazla para istiyorlardı. Temiz işten anlayanlar hiç pazarlık etmeden kaparoyu ödüyor, anlaşmayı onaylıyordu.

Raimondo arada bir konuşmasını keserek sol elini sinek kovar gibi sinirli sinirli kafasının üzerinde dolaştırıyordu. Ancak ortada sinek falan yoktu. Kocasının bu davranışının, yanında oturan Laudomia'nın dikkatini çektiğini gören Berta, kulağına eğilerek, hafifçe fısıldadı: 'Bu gördüğün hareket, bütün gün ahırda adarla olmaktan ileri gelen bir tik. Sinek kovmaya o kadar alışmış ki, sofrada, hatta yatakta da sineklerle olan kavgasını sürdürüyor. ”

Raimondo, ara verdiği yerden öyküsüne devam etti. “O sıralarda her şey yerli yerindeydi. İnsanlar, verdikleri sözlerin arkasında duruyordu. Türk, Rum, Ermeni veya Cenevizli, herkes birbirine saygılı davranırdı. Geçen yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı sul- tanı, bütün çalışma alanlarını İngilizlere açınca ortalık birbirine girdi. Kimse elindekilerle yetinmiyor, daha fazlasını kapmak istiyordu. Baskılar karşısında sultanın direnme gücü kalmamış olmalı ki, Fransızlar, Ruslar, Almanlar ve sonuçta bütün Avrupalılar kısa süre içinde aynı hakları elde ettiler. Bu değişimin ardından büyük bir karmaşa yaşandı. Avrupa'nın gözü kara yatırımcıları, ipten kazıktan kaçan, batık iş adamları, akın akın Osmanlı ülkesine doldular. Osmanlı ülkesi dediysem, yalnız Küçük Asya'dan söz etmiyorum. Gizemli doğunun Selanik, Halep, Beyrut, İskenderiye gibi kentleri , Batı'nın çılgın girişimcilerini baştan çıkararak kazanç kapıları olarak görüldü. Gösterişli kampanyalarla kendi yurttaşlarından topladıkları paralarla halka açık şirketler kurup büyük yatırımlar başlattılar. Bunların bir çoğu paraları batırdıkları için utançlarından ülkelerine dönemediler; sefalet içinde sürünerek yok olup gittiler. Başarı sağlayanlar ise, saygıdeğer iş adamları oldular. Ucuza kapattıkları en verimli topraklarda çiftliklerini, yüksek duvarlarla korunan

malikanelerini kurdular. Benim patronum da bunlardan birisidir.” Berta dayanamadı ve kendisinden beklenmeyecek bir sertlikte, “Yeter artık, böyle konuşmayı sürdürürsen, yakında bizi buralardan da atarlar.” Dedi. Kendisini anlattıklarının akışına kaptıran Raimondo kısa bir sessizliğin ardından, “tamam, tamam” dedi ve sustu.

Bu defa sessizliği bozan Armando oldu. “Öykünün sonunu da ben bitireyim.” Dedi. “Osmanlı ülkesine dolan Avrupalılar, bankalarını, mahkemelerini, mimarlarını, ustalarını da birlikte getirdiler. El attıkları her alanı tekelerine aldılar. Yerli halkın geçim kaynaklarını kuruttular. Galata’da ve Pera’da yapı işleri olanlar, artık Donati’lerin yüzüne bile bakmaz oldular. Bizimkiler de çil yavrusu gibi dağıldılar. Dedem büyük umutlarla İzmir’e gelmiş. Sonrası işte gördüğünüz gibi. İşte buradayız.”

Söyleşiyi bağlayan yine Berta oldu. “Bizim beyin Levantenleri çekememesinin nedeni de bu anlattıklarıdır. Yine de siz ona aldırmayın., biz hepimiz kardeşiz, aynı soydunuz.” dedi.

Raimondo’nun yaşama bakışı, atlarla ve onların sorunlarıyla sınırlıydı. Ona kalsa, oğlunu da at yarışlarına katılan binici olarak yetiştirecekti ama, iriyarı bir delikanlı olan Armando’nun bedensel yapısı bu işe elverişli değildi. Atlar ne kadar sevimli olsa, yaşamını babası gibi, gelecek görmediği bir at çiftliğinde tüketmek istemiyordu. İzmir’deki İtalyan Lisesi’ni bitirdikten sonra, İstanbul’da bulduğu bir işte çalışırken mühendislik eğitimini de tamamladı. Laudomia ve Armando kısa süren bir nişanlılık döneminin ardından 1904 yılında Kale arkası’ndaki St.Policarp Kilise’sinde evlendiler. Armando’nun elindeki tüm parasal birikime, bir o kadar da Laudomia’nın babasının katkıları ile, Karşıyaka sahilindeki evi satın aldılar.

Armando Donati, İzmir Havagazı Fabrikası’nda makine mühendisi olarak çalışmaya başladı. Havagazı Fabrikası, İngilizlere ait Doğu Enerji Şirketi tarafından işletiliyordu. Şirketin ortakları ve yönetim merkezi İzmir’de değildi. Kimse onları tanımıyor ve ne kararlar aldıklarını bilmiyordu. Şirket’in İzmir’de A.Kevin Jr. Adında tam yetkili bir temsilcisi vardı. Fabrika ve şirketle ilgili her konuda onun dediği olurdu. Şirket, önceleri yalnız İngiltere’de çalışırken, uluslar arası pazarlarda sağlayacağı kazanımları gözeterek fabrika yapımına yönelmiş, denizaşırı ülkelerde kurduğu havagazı üretim ve dağıtım birimleri ile tekelleşme yoluna gitmişti. İzmir’deki fabrika da, bunlardan birisiydi. Dönemin en ileri teknolojisi kullanılarak kömürün karbonlaştırılmasıyla gerçekleştirilen havagazı üretimi, son derece güç ve yaşamsal tehlikeler içeren bir çalışmaydı. Havasız ortamda ısıtılan taş kömüründen elde edilen gazın kentlerde kullanıma uygun duruma getirilebilmesi için, insan yaşamı açısından tehlike içeren bir çok maddeden arındırılması gerekiyordu. Bu işleri yürütebilmek için bilgili elemanlar gereksinim vardı. Şirket, aralarında Armando’nun da bulunduğu mühendislerine, deneyimlerini arttırmaları için bir süre İngiltere’de eğitim verdi.

Armando her akşam iş bitiminde İzmir’den Karşıyaka’ya delta yoluyla geçirdi. Karşıyaka’da oturan A. Kevin Jr.’e şirketin aylık kazancını ay sonlarında evine kadar götürüp doğrudan kendisine teslim etmek. Armando’nun göreviydi. Patronun her ay bu kadar çak parayı ne yapacağına, nerelerde sakladığına akıl erdirilemiyordu.

Armando, para taşıma işinden çok korkuyordu. Özellikle Karşıyaka'da terör estiren ve kendilerini beldenin gerçek sahibi gibi gören Rumların saldırılarından çekiniyordu. Para taşıdığını gizlemek için yanına çanta veya torba almaz, uygun kalınlıktaki para destelerini ceplerine ve giysilerinin arasına yerleştirirdi. Bu nedenle ay sonlarında, Laudomia'nın özel olarak diktiği içte ve dışta çok sayıda cepleri bulunan bol giysiler giyiyordu.

1908 yılının 30 Eylül akşamı İzmir'de büyük bir felaket yaşandı. Yaklaşık yüz yolcusunu alıp Pasaport İskelesi'nden ayrılan *İstanbul* vapuruyla Karşıyaka'ya gidecekler arasında, cepleri, giysilerinin arası para desteleriyle dolu olan Armando da vardı. Dikkati çekmemek için vapurun giriş güvertesinde üst kata çıkan merdivene sırtını dayamış denizdeki martıları izliyordu. Şirket-i Hamidiye tarafından işletilen vapur, limanı koruyan dalgakıranın dışına çıkar çıkmaz, Selanik'ten gelen *Kesendire* adındaki yolcu gemisi ile çarpıştı. Sarsıntının şiddetiyle yerinden fırlayan Armando ne olduğunu anlayamadan kendisini denizde buldu. Aldığı yaralara dayanamayan körfez vapuru, kaptanın bütün çabalarına karşın kurtarılamadı ve kısa sürede batmaya başladı. Bütün yolcuları denize döküldü. Kurtuluşlarını bir an önce iskeleye varmakta arayan iki geminin olanca hızıyla dönen pervaneleri bir anda denizi kan gölüne çevirdi. Neye uğradığını anlamadan denizde bocalayan birçok insan, kaçmaya vakit bulamadan pervanelerin arasında can verdi. Gazeteler olayda 60-70 kişinin öldüğünü yazdılar. Birçoğunun cesetleri bile bulunamadı.

Deniz kazasında yakınlarını yitiren Rumların tepkisi çok sert oldu. Kazanın oluşunda bütün sorumluluğu *İstanbul* vapuru kaptanının izinli olması nedeniyle yerine getirilen yedek kaptanın acemiliğine yüklediler. Bu kadar büyük can kaybının şirket vapurlarının çürüklüğünden ileri geldiğini öne süren Rumlar, 1 Ekim günü kentte büyük olaylar çıkardılar. Şirketin Kordon'daki merkez iskelesini, Karşıyaka iskelesi üzerindeki yazıhane ve yolcu salonlarını ateşe verip yangınlar çıkardılar. Önceden planlanan eylemler çok hızlı geliştiği için, güvenlik güçleri zamanında yetişemedi. Kordon iskelesindeki ateşi söndürmeye gelen tulumbacılara halk engel oldu. Şirket-i Hamidiye'nin diğer iskele ve vapurlarının da yakılmak istenmesi üzerine, gemilerin ve iskelelerin korunması için askeri birliklerce önlemler alındı.

Laudomia'nın büyük umutlarla başladığı evlilik yaşamı zaten iyi gitmiyordu. Deniz kazası nedeniyle birliktelikleri çok çabuk sona erdi. O sırada kızları Eugenia henüz üç yaşındaydı. Aramalardan bir sonuç alınamayınca, cesetleri bulunamayanların yakınlarının başvurusu üzerine, bu cehennemden kimsenin sağ kurtulmasına olanak bulunmadığı görüşüne varan St. Helen Kilisesi rahibi, kayıp kişilerin öldüğüne karar verdi. Laudomia, yitirdiği kocasını sevip sevmediğini düşünmeksizin inançlı bir Katolik olarak görevlerini eksiksiz yerine getirdi. Aynı olayda yaşamını yitiren cesetleri bulunamayan diğer üç Levanten ile birlikte Armando için de kilisede gıyabi cenaze töreni düzenlendi. Soğukkuyu Mezarlığındaki aile lahidinin giriş kapısının yanındaki mermere Armando'nun adı, doğum ve ölüm tarihleri yazıldı. Rahibin bildirimini üzerine İtalyan Konsolosluğundaki aile kütüğüne de ölüm kaydı işlendi. Bu işe en çok şaşırın patron A. Kevin Jr. oldu. Geminin batışını izleyen günlerde suda yüzen veya karaya vuran tek bir sterlin banknotunu gören olmamıştı.

Mendireğin girişini açmak ve özellikle Rumların neden olduğu taşkınlıkların tekrarlanmasını önlemek için Rıhtım Şirketi'nin 4 Ekim günü başlattığı çalışmalar sonucunda *İstanbul* vapuru yüzdürüldü. Alaybey'deki tersaneye çekilen gemide de Armando ile ilgili herhangi bir ipucuna rastlanmadı. Bu durum kuşku vericiydi. Ancak A. Kevin Jr. olayın üzerine gitmemeyi şirket ortaklarının çıkarlarına daha uygun buldu..

* *

Lütfiye, kiliselerin yabancıları değildi. Midilli Adası'nda yaşadığı yıllarda kiliselerde gerçekleştirilen çeşitli törenlere katılmıştı. Ancak aile içi dar kapsamlı bir toplantı olacağı için Eugenie'nin evlenme törenine gitmedi. Nikâhtan bir hafta sonra hediyesini de yanına alarak bir sabah Madam Laudomia'nın evinin kapışım çaldı. Laudomia, kepenk aralığından tokmağı tıkırdatanın kim olduğunu görmeden kapıyı açmaz, gelen tanıdık biri olsa bile, geliş nedenini anlamadan içeri almazdı. Kapıyı yansına kadar aralayan Laudomia, kapı tokmağım eliyle yokladıktan sonra, çağrılı olmadan gelen ve karşısında duran Lütfiye'nin ne istediğim anlamaya çalışın İlcisi de sorgulayan bakışlarla bir süre birbirlerini süzdüler. Laudomia, kendisine getirilen olağan sunumlardan biri sandığı okul öğrencilerinin ödev kağıtlarına sarıldıktan sonra ince kurdele ile bağlanmış olan kutuyu almak üzere elini uzatınca Lütfiye bir adım geri çekildi "Eu- genie'nin evlenmesini kutlamaya geldim," dedi. Geliş nedenini anlamasına karşın, Lütfiye'yi içeri almaya istemsiz görünen Laudomia, "Eugenie, Stella ile birlikte alışverişe gitti, evde yok," yanıtım verdi ve kapının önündeki duruşunu sürdürdü. Boş dönmekte kararlı olan Lütfiye son bir atak daha yaptı ve "Eugenie'nin olmaması önemli değil, bizim geleneklerimize göre böyle durumda önce ailenin büyüklere kutlanır," dedi. "Gelenek" sözcüğünü duymak Laudomia'yı etkilemiş olmalı ki, bir yanlışlık yapmamak için kapıyı sonuna kadar açtı ve konuşunu içeri aldı.

Kapı önündeki itiş kakışa dönen tatsız karşılaşmadan sonra başına daha neler geleceğini bilemeyen Lütfiye, armağanını masanın üzerine bırakıp gösterilen koltuğa umutsuzca oturdu. Laudomia'mn kapısı aralık duran çalışma odasındaki gramofondan gelen sesi duyunca çok şaşırıldı. Münir Nurettin'in ilk bestelerinden biri olan "Sensiz ey şûh, gözlerim âvâre, kalbim ağlıyor" şarkısı çalıyordu. Beklemediği bir ilgiydi bu. Komşusunun şaşkınlığını gidermek isteyen Laudomia, "Üstat, eşsiz bir operacı olabilirdi," dedi, "biz onu çok seviyoruz." Bir kurtarıcı gibi aralarına giren Münir Nurettin, ikisini de rahatlatmıştı. Lütfiye, bu defa daha sıcak bir ev sahibi buldu karşısında. Laudomia hemen çay demledi, biraz bayatlamış da olsa, yanında kendi yaptığı çörekleri ikram etti. Çok farklı ortamlardan gelen iki kadın, ikircikli girişimlerin ardından azar azar açıldılar. Giderek uzun bir söyleşiye daldılar, yaşam öykülerini anlamlar. İki de kızların babasız büyütme zorunda kalmış, kendi çabalarıyla yaşama tutunmuşlardı. Laudomia, gözleri yaşararak, en güç güllerinde İzmirli Levan tenlerin kendisini nasıl yalnız bıraktıklarına değindi. Levantenler, öyle sanıldığı gibi birbirlerine yardım etmeyi çok seven insanlar değillerdi. 1908 yılındaki deniz kazasından sonra Belediye Başkanlığının öncülüğünde kurulan yardım komisyonunun toplayabildiği para, topu topu iki yüz lira civarında idi. Kendisine yapılacak ödemeyi almaya bile gerek görmemişti. Yardımların asıl amacı, ortalığı yangın yerine çeviren Rum saldırganların tepkilerini durdurabilmektir. Bunları bildiği için başkalarına muhtaç olmadan kendi olanakları ile ayakta

kalmak ve kızı Eugenie'yi yetiştirmek zorundaydı. Dostluklar, arkadaşlıklar, belli bir ekonomik ve toplumsal düzeyi gerçekleştirenlerin arasında sürdürülüyordu. Kişi bir kez dibe vurdu mu, artık kimse onun elinden tutmuyordu. Kendileri açısından yükümlülük oluşturmaması koşuluyla yoksul soydaşlarına belli günlerde yaptıkları parasal katkılar, genellikle sadaka düzeyinde kalıyordu. Tanrının evi belledikleri kilisede bile, geçerken giysilerine sürünmemeleri için uzak durdukları yoksulların yüzüne bakan olmuyordu. Laudomia, bu konularda kendi bildiği olaylardan örnekler veriyordu. Nadir Sokak'ın, Cumhuriyet Okulu'nun arka kapısının yakınındaki küçük evde oturan bir İtalyan, çalıştığı fabrikada kaza geçirince işten atılmış, çoluk çocuğu ile birlikte yoksulluk içinde yaşamaya mahkûm edilmişti. Onun patronu da bir Avusturyalı idi. İş kazası nedeniyle devlet emekli aylığı bağ lam asaydı, sonlan çok daha kötü olabilirdi. Anımsadığı bir başka olayda, patron da, yardımcısı da İtalyan'dı. İşyerine hiç uğramayan patron, kendisi adına bütün kâğıtları imzalama yetkisini yardımcısına vermiş, ancak vekâletname düzenlememişti. Aralarında ayrı gayrı yoktu, yardımcısının, gerek duydukça kendi imzasını taklit etmesini istemişti. Yıllarca işyeri böyle yönetilmişti. Patron, ayrılma tazminatı ödememek için, emekliliği geldiğinde yardımcısını, bilgisi dışında imzasını taklit etmekle suçlayınca, sorun ancak uzun süren davalar sonucunda çözülebilmşti.

Söz uzadıkça, komşusuyla aynı görüşleri paylaşmadığını gördü Lütfiye. Karşılıklı konuşuyorlardı ama, birbirlerini dinlemedikleri için sözleri artık buluşmuyordu. Kendi kendilerine konuşur gibi bir halleri vardı. Süregelen savaş konusunda da anlaşamadılar. Lütfiye bir an önce bu kanlı oyunun son bulmasını istiyordu. Laudomia'nın olaya çok farklı baktığını gördü. Komşusuna göre savaşlar önlenemezdi. Dedelerinin geldiği ülkenin şu sıralarda kan gölüne dönmesine aldırıyor, ekonomik temelleri bulunan savaşların kaçınılmazlığından söz ediyordu. Yazgıları benzese de, dünya olaylarına bakışları farklıydı. Avrupalılar nedense kazanç kapısı gibi görüyorlardı savaşları.

Her ikisi için de ilginç bir buluşma olmuştu bu. Lütfiye tam ayrılmak üzereyken, Eugenie ve Stella eve döndüler. Bu karşılaşma, Lütfiye'yi de, Stella'yı da çok etkiledi. İkisi de bir süre ses çıkarmadan bakışıp kaldılar. Sessizliği bozan Lütfiye oldu. "Seni görünce, gençliği- mi anımsadım," dedi. Stella ise çekinerek, "Ben de annemi görmüş gibi oldum," yanıtını verdi. Gerçekten, birbirlerine çok benziyorlardı. Sonraki günlerde aralarında yakın bir dostluk oluşacak, Stella ne zaman çözemediği bir sorunu olsa, doğru Lütfiye'ye gidip önce ona danışacaktı. Laudomia nın evinden ayrılırken Lütfiye, "Komşularımız iyi insanlar ama, onlarla anlaşabilmek çok zor," diye düşünüyordu.

Stella on dokuz yaşındaydı. Annesinin genç yaşta ölümünden sonra, babasının çalıştığı şirketin yüksek duvarlarla çevrili avlusundaki üst düzey personele verilen lojmanlardan birine taşınmışlardı. Buradaki yaşamları oldukça rahata. Lojmanların bakımı ve temizliği, fabrika çalışanları tarafından yapılıyordu. Yemekler de fabrika mutfağından geliyordu. Stella. İtalyan Kız Okulu'ndaki öğrenimini tamamlamıştı. Roger, kızını mimarlık eğitimi alması için İtalya'ya göndermeyi düşünüyordu. Ancak savaşın orta yerinde böyle bir girişim tam anlamıyla çılgınlık olurdu. Avrupa'nın durulmasını beklemekten başka seçenekleri yoktu.

Stella önceleri bol bol kitap okuyor, boş zamanlarını böyle değerlendirmeye çalışıyordu. Bir süre sonra okumaktan bıktı. Kitapların kişiyi gerçek yaşamdan koparmaktan başka bir işe yaramadığını düşünmeye başladı. Okumaya son verince, büsbütün boşlukta kaldı. Yalnızlık ve belirsizlik, bütün iyi yanlarını, sevimliliğini alıp götürdü. Yerine saldırgan bir kişilik geldi. Fabrikanın kurşunu duvarlarını izlemekten yorgun düşünce, babasının işlerine yardımcı olmak için her gün muhasebe bürosuna iniyor, kendisine verilen görevleri sesini çıkarmadan yerine getiriyordu. Uysal görünümüne karşın, saldırmaya, tırmalamaya hazır bir kedi gibiydi. Arada bir, bilerek toplama ve çıkarma yanlışları yapıyor, hesapların denkleğini bozuyordu. Bu yanlışları onaya çıkarmak için, bütün servisin günlerce çalışması gerekiyordu. Ne yapacağını bilemeden bocalarken, yeni bir umut gibi gördüğü babasının evlenmesine en çok o sevinmişti. Böylece bir hapisane gibi gördüğü fabrika yaşamından kurtulmuş olacaktı. Eugenie'ye ve annesi Laudomia'ya çok çabuk ısındı. Suratım asmadığı zamanlar, ince yapısı, mısır püskülünü anımsatan uzun sarı saçları, sevimli görünümüyle gerçekten ilgi çekici bir kızdı.

Karşıyaka sahili tam anlamıyla bir açık plajdı. Kadın ya da erkek her yaşta insan, bir arada kıyıda denize giriyorlardı. Hele çocuklar, el yapımı mayoları ile sudan hiç çıkmıyorlardı. Konutlan sahilde olanların işleri kolaydı. Önlerinden geçen iki şeridi anayolu atlayarak Ege'nin ılık sularına ulaşıyorlardı. Arka sokaklarda oturanlar, omuzlarına attıkları havlularıyla, evlerin gölgelerini izleyerek kıyıya iniyorlardı. Ayaklarını denize sokmakla yetinen yaşlılar, yosunlu taşların altında yengeç avlayan çocuklar ve kaya diplerine dalarak onca güçlkle söküp çıkardıkları midyeleri teneke kutular içinde kaynatıp hemen orada midelerine indiren gençler... Bütün bu insanlar, nedenlerini sorgulamaya bile gerek görmeden, barış içinde yaşamının tadını çıkarıyorlardı.

Yeni evinin penceresinden izlediği canlılık, Stella'yı da etkilemişti. Güneşin kavurucu etkisi geçtikten sonra, Madam Laudomia'mn kendisi için diktiği mayosunu giyerek denize girmek için Eugenie ile birlikte hemen karşılarındaki sahile iniyorlardı. Akşam yemekleri ise, görkemli bir gösteri gibiydi. Kristal avizeden akan binlerce ışığın aydınlattığı oymalı antika masanın başında ağır ağır şaraplarını yudumlayıp uzak atalarından kalan öykülerini birbirlerine anlatırlarken, zamanın nasıl geçtiğini anlayamıyorlardı. Uzun yaz gecelerinin son etkinliği olarak Eugenie'nin piyanosunun başına geçmesi üzerine, Stella da bir tabure bulup yanına oturuyor ve birlikte düet yapıyorlardı.

* * *

Büyük savaşın hemen yanı başında böylesine dingin bir ortamla karşılaşmak, körfeze sığmayan İtalyan denizcileri de şaşırtmıştı. O kadar zor günler geçirmişlerdi ki, yeryüzünde savaş olmayan bir toprak parçasının varlığını düşünemiyorlardı. Burada ne top sesleri vardı, ne alçaktan geçen uçakların gürültüsü, ne de can çekişen insanların inlemeleri. İngiliz donanmasının antenlerine takılmadan ülkelerine dönebilselerdi bile, bu kadar güven içinde olmayacaklardı. Onlar Mussolini'nin yinelediği "mare nostrum" düşlerini gerçekleştirmek için Doğu Akdeniz'de korsanlık yapırlarken, İtalya'da çok şey değişmişti. Neresinde olacaklarını bilemedikleri dış ve iç kavgaların uzağında kalmak işlerine geliyordu. Böylesine barış tutkunu insanların dünyasına karışmak, onlar için hiç hak etmedikleri bir ödül olmuştu.

Kendileri de bunun ayırında olmalardı ki, sığındıkları kentte bir uyum sorunu çıkarmamaları için, komutanlar askerlerini eğitmişlerdi.

Sokaklarda bağırp çağırıyor, içkili dolaşmıyorlardı. Özellikle kadınlardan uzak duruyor, karşılaştıkları zaman başlarını öne eğiyorlardı. Burada ne kadar kalacaklarını bilmiyorlardı. Hiçbir sınırlama olmaksızın istedikleri yerlere gidebiliyor, çarşıda, pazarda alışveriş yapabiliyorlardı. Yöre halkı ile yaşanabilecek tek bir olumsuzluğun özgürlüklerini yitirmelerine neden olacağını biliyorlardı. O zaman gemide tıklıp kalırlardı. Bu duruma düşmek istemiyorlardı.

(*) Güney DİNÇ - Lütfiye'nin Komşusu kitabından